

Vass Lehel*

A Genézis 46,8–27 szöveg- és redakciótörténete**

Bevezetés

A dokumentumhipotézis képviselőinek jelentős része ahhoz a P forráshoz sorolta a Gen 46,8–27 szövegét, amelyhez általában a genealógiákat, a kultusszal kapcsolatos rendelkezéseket és a kronológiai adatokat szokták sorolni.¹ Az adott szövegrész viszont nem genealógiaként szerepel a Genézis könyvében, hanem az Egyiptom földjére vándorló személyek névsorát tartalmazza. Ugyanakkor a P érdeklődési körére jellemző kultikus törvényekkel sem találkozunk a listában, és bizonyos beszámolóí komoly feszültségben vannak a könyv kronológiájával (ilyen például Jákób dédunokáinak említése is). Az adott szövegrészben található ismétlések, a szövegen belüli feszültségek és a Genézis könyvének más helyeivel ellentmondásban álló adatok alapján arra következtethetünk, hogy a szóban forgó perikópa szövege jelentős változásokon ment át az idők folyamán.

* Vass Lehel (Székelyudvarhely, 1997) a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet másodéves magiszteri hallgatója.

** A dolgozat korábbi változata a XXIV. Erdélyi Tudományos Diákköri Konferencia (2020. okt. 22–25.) teológiai szekciójában (I. helyezés) és a XXXV. Országos Tudományos Diákköri Konferencia (2021. márc. 29.–máj. 19.) társadalomtudományi szekciójának Vallás és hittudomány I. tagozatában (különdíj) került bemutatásra a Kolozsvári Magyar Egyetemi Intézet és a Betlhen Gábor Alapkezelő Zrt. támogatásával. Az itt közölt tanulmány publikálásának előkészítése a magyar Nemzeti Tehetség Program támogatásával valósult meg.

Isten és a családom iránti hálám mellett itt szeretném megköszönni dr. Balogh Csaba docensnek mindazt a segítséget, amellyel hozzájárult e tanulmány megszületéséhez.

¹ Néhány ismertebb név: Wellhausen, Julius: *Skizzen und Vorarbeiten II. Die Composition des Hexateuchs*. Georg Reimer, Berlin 1885, 51. Gunkel, Hermann: *Genesis*. Handkommentar zum Alten Testament I/1. Vandenhoeck & Ruprecht Göttingen 1901, 446. Rad, Gerhard von: *Das erste Buch Moses. Genesis*. Das Alte Testament Deutsch II/4. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1972, 330. Noth, Martin: *A History of Pentateuchal Traditions*. Trans. by Bernhard W. Anderson. Prentice-Hall, Englewood Cliffs, NJ 1972, 18. Utóbbi nyomán a P-hez kapcsolódó további kiegészítésnek tekinti Kustár Zoltán: *A Pentateuchos forrásművei: Elkülönített szövegállományuk, valamint azonosításuk a Pentateuchos kanonikus formájában M. Noth munkássága alapján*. Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Debrecen 2005, 199.

1. Eltérő számadatok a Tóra ókori szövegtanúiban

Gen 46,27b

„Minden lelke Jákób házanépének, aki bement Egyiptomba: hetven.”

Ha összeadjuk a Gen 46,8–27 listájában található mindazon személyek számát, akik Jákóbbal együtt vándoroltak le Egyiptom földjére, összesen 66 főt kapunk eredményül.² Ez a számadat teljesen megfelel a 26. vers tudósításának, amely szintén 66 lélekben határozza meg az Egyiptomba átment személyek számát. A következő igevers viszont valami oknál fogva felemeli ezt az összlétszámot. Ugyanis a 27. vers Masszoréta Szövegének (MSZ) olvasata szerint Jákób Egyiptomba vonuló háza népe 70 főből állt.

A Khirbet Qumránban talált tekercsek közül nem került elő olyan szövegemlék, amely részleteket közölne a Gen 46. fejezetéből. Így a görög Septuaginta (LXX) kéziratai számítanak a 27. vers jelenleg ismert legkorábbi szövegemlékeinek. A görög fordítás kritikai kiadásaiban nagy tekintélynek örvendő Vatikáni kódex csak a 46,28 utolsó szavaitól (πόλις εἰς γῆν Παρμεσση) közli a Genezis könyvének szövegét. Az ezt megelőző ígerészetet (1,1–46,28a) tartalmazó fóliók elvesztek, és a hiányzó szövegrészt egy jóval későbbi kéziratból pótolták. A Vatikáni kódexnél valamivel korábbi Chester Beatty papirusz V azonban több igeszakasz olvasatát is megőrizte a Gen 46-tal bezárólag, köztük a 27. versét is, amelyben a MSZ-től eltérően már nem 70, hanem 75 lélekről olvasunk.³ A görög fordítás későbbi kéziratai, illetve a LXX szövegén alapuló Vetus Latina (VL) szintén ezt a számadatot közlik. A Samaritánus Pentateuchosban (SP), illetve a proto-masszoréta szövegen alapuló arám nyelvű parafrázisokban (Onqelos Targum és Neofiti Targum) és fordításokban (Pesitta és Vulgata) viszont már ugyanúgy a 70-es olvasat szerepel, mint ahogyan a MSZ-ben is.

A Gen 46,8–27 70 főt alátámasztó ígehelyei viszont komoly feszültségben vannak a lista tágabb kontextusával. József a levonuláskor már Egyiptom földjén tartózkodott, ahol két fia született, Manassé és Efraim (41,50–52), amint arról a 46,27a is beszámol. Viszont A 20. vers valamiért mégis az Egyiptomba vándorlók között említi Józsefet és a fiait, akiket a 22b ennek megfelelően hozzá is számol az összegzéshez.

² Ebbe az összlétszámba nem tartozik bele Ér és Ónán, akik már Kánaán földjén meghaltak (12b), valamint József és a két fia, akik a levonuláskor már Egyiptom földjén voltak (27a).

³ A kézirat eredeti szövege a 74-es (οδ) számot tartalmazhatta, azonban a 4-es számot jelölő δ betűt egy későbbi kéz áthúzta és az 5-ös számértéknek megfelelő ε betűt írta utána.

A lista LXX szövegében szintén következtetlenségeket találunk, amelyekre már Jeromos (*Qu. hebr. Gen.* 46,26–27) és Augusztinusz (*Civ.* 16.40; *Quaest. Hept.* 152) is felhívták a figyelmet. Ugyanis a 20. vers LXX szerinti olvasata nemcsak József fiait említi, hanem az unokáit és a dédunokáit is (lásd a 3. függelék). Az 5 új utód említése azért érdekes, mert József távolabbi lezármazottai még nem is élhettek a levonulás évében.⁴ A 20. vers ezen olvasatának megfelelően a 22b és a 27a LXX szerinti olvasatában is megnőnek a számadatok. A 20. vers hosszabb olvasata, valamint a 22b és a 27a nagyobb számadatai LXX-en és az azon alapuló fordításokon kívül semmilyen más szövegtanúban nem szerepelnek, így jelen esetben valószínűleg egy olyan harmonizációs törekvésről beszélhetünk, amelynek célja a 27b LXX-olvasatában található 75-ös szám elérése lehetett.

A LXX fordítóinak kalkulációja mellett létezik egy másfajta számolás is, amely elég sajátos módon ugyan, de szintén 75 lélekben állapítja meg az Egyiptom földjére vándorló személyek számát. A 26. vers arról számol be, hogy Jákóbnak összesen 66 utódja ment be Egyiptomba, de „ez alól kivételt képeztek Jákób fiainak feleségei” (מַלְבֵּד נְשֵׁי בְנֵי יַעֲקֹב). Ha tehát őket is hozzáadjuk a lemenők számához, akkor egy jóval nagyobb összlétszámot kellene kapnunk. Szintén érdekes adalék, hogy az ezt követő 27. vers már nemcsak Jákób utódairól beszél, hanem a teljes háza népéről (בֵּית יַעֲקֹב). Utóbbi kifejezés pedig már a pátriárkák feleségeit is magában hordozhatja. Azonban nem mindegyik feleség tartozhatott a levonulók közé. József felesége egyiptomi származású volt, és itt tartózkodott (41,45b; 46,20a), tehát a férjéhez és a két gyermekükhöz hasonlóan ő maga sem számolható a lemenők közé. Egy másik pátriárkának, Júdának a felesége pedig már nem élt a levonuláskor (38,12a), amiképpen talán már a Simeoné sem, ugyanis a pátriárka utolsó gyermekét már egy kánaáni nő szülte (46,10b). Ha viszont ez a kánaáni nő a felesége is lett volna Simeonnak, idegen származása miatt valószínűleg amúgy sem számolták volna Jákób háza népe közé. Így tehát Jákób háza népe a másik 9 pátriárka feleségével és Jákób 66 utódjával együtt csakugyan állhatott 75 lélekből.⁵

⁴ József gyermekei a bőség 7 esztendeje alatt születtek (41,50–52). Ezután következtek az éhínség esztendei, Jákób pedig az ínség 2. éve után indult el Kánaánból Egyiptomba (45,6). A közel egy évtized leforgása alatt azonban aligha születhettek volna Józsefnek a gyermekei mellett még unokái és dédunokái is.

⁵ James Ussher egy 1610-ben megjelent munkájában hasonló számolást közölt. Azonban József felesége és Júda felesége mellett a harmadik hiányzó feleségnek a Rúbenét vélte. Ld.

Ex 1,5a

„És minden lélek, aki Jákób ágyékából származott: hetven lélek.”

Az Egyiptomba való levonulásról az Exodus első versei is megemlékeznek. Az Ex 1,5a MSZ szerinti verziója itt is 70 főt említ, amint a SP és a MSZ-en alapuló ókori szövegverziók (Targumok, Pesitta és Vulgata) is. A LXX szövege és az azon alapuló VL és kopt fordítások viszont már itt is 75 lélekben állapítják meg a lemenők számát. Az Ex 1,1–5 szövegét illetően azonban már az ókorból is kerültek elő héber nyelvű szövegemlékek. Mindhárom kézirat a 4-es számú qumráni barlangból került elő. Ezek közül a legkorábbi kézirat a Kr. e. 2. század végére datált 4QGen-Exod^a (4Q1) jelszerű tekercs.⁶ A 4Q1 17-es számú töredékén jól kivehetők az „és öt lélek” (וחמש נפש) szavak:

[¹אלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה את יעקב אביהם איש וביתו באו ²ראובן] ⁴
 [שמעון לוי יהודה ³יששכר וזבולון] [ובנימן ⁴דן ונפתלי גד ואשר ⁵וייהי כל נפש צאי] ⁵
 [ירך יעקב שבעים] [וחמש נפש ויוסף] היה במצרים ⁶וימת יוסף וכל אחיו וכל ⁶
 [הדור ההוא] ⁷ובני ישראל פרו וישר[צו וירבו ויעצמו במאד ומלא] ⁷
 [הארץ אתם] ⁸

Az időrendben következő, szintén a Hasmóneusok korára datált 4Qpaleo Gen-Exod¹ (4Q11) kézirat 1-es és 39-es számú töredékei ugyan nem tartalmazzák az összlétszámot közlő részt,⁷ de a tekercs hiányzó részeinek rekonstrukciója által mégis kikövetkeztethető a számadat:

⁵ ¹אלה שמות בני ישראל הבאים מצר[מה]. [את יעקב אביהם איש] ⁵
 [וביתו באו]. [רא] ²ובן. [שמעון לוי יהודה] ³יששכר[ן] [וזבולון ובנימן] ⁶
 [דן ונפתלי ג] ⁴דן. [אשר] ⁵וייהי כל נפש יצ[א]. [ירך] ⁶[יעקב שבעים] ⁷
 [נפש ויוסף היה במצ[רים]] ⁸

Az igeversek ezen rekonstrukciójából kitűnik, hogy a hetedik sor valamennyivel kevesebb betűt tartalmaz az előzőeknél. Eugene Ch. Ulrich sze-

Ussher, James: *Prælectiones Theologicae*. In: Elrington, Charles Richard (ed.): *The Whole Works of the Most Rev. James Ussher*. Vol. XIV. Hodges, Smith, and Co., Dublin 1847, (199–523) 304–305. Több mint két évszázad elteltével a szintén ír származású William Hales a Gen 46,10b alapján már inkább Simeon feleségét tartotta az utolsó hiányzó feleségnek. Ld. Hales, William: *A New Analysis of Chronology and Geography, History and Prophecy*. Vol. II. C. J. G. & F. Rivington, London 1830, 144.

⁶ Ulrich, Eugene Ch. et al.: *Qumran Cave 4. VII: Genesis to Numbers*. Discoveries in the Judean Desert XII. Clarendon Press, Oxford 1994, 18–19.

⁷ Ulrich, Eugene Ch. et al.: *Qumran Cave 4. IV: Paleo-Hebrew and Greek Biblical Manuscripts*. Discoveries in the Judean Desert IX. Clarendon Press, Oxford 1994, 25–26.

rint ez azzal magyarázható, hogy az adott sor közepén egy elválasztó szünet, még pontosabban egy úgynevezett zárt bekezdés (arámul: סתומא) lehetett.⁸ Bár az ősi héber írással készült kéziratoknál tényleg megfigyelhető az ilyen típusú szövegtagolás, jelen esetben ez kevésbé valószínűsíthető. Az Exodus könyvének első versei eléggé szorosan kapcsolódnak egymáshoz, és aligha lehet feltételezni, hogy az 5. verset az írnok egy ilyen zárt bekezdéssel elválasztott, különálló tartalmi egységként értelmezte volna. A korábbiakban tárgyalt 4Q1 írnoka szintén egy bekezdésként értelmezte a könyv első verseit, és csak a 7. verset követően használt a zárt bekezdésnél valamivel hosszabb szünetet jelentő, úgynevezett nyitott bekezdést (arámul: פתוחא). Mindazonáltal ugyanez a tagolás figyelhető meg a MSZ kódexeinél is.⁹

Ha a rekonstrukció kedvéért a kvadrátírásos betűket átírjuk a 4Q11 tekercs eredeti, paleo-héber karaktereire, akkor nyilvánvalóvá válik, hogy az 1-es és a 39-es számú töredék csak úgy tud illeszkedni a hiányzó szöveghez, ha abban semmiféle kihagyás nincs.¹⁰ Így viszont az utolsó előtti sor végén egy akkora hézag keletkezik, ahova jól beleillenek az „és öt” szavak (lásd az 1. függelék).

A Hasmóneus-kori kéziratok szem-masszoréta¹¹ szövegtípusa¹² tehát inkább a 75-ös olvasatot támogatja. A harmadik tekercs, a 4QExod^b (4Q13),

⁸ Ulrich, Eugene Ch. (szerk.): *The Biblical Qumran Scrolls: Transcriptions and Textual Variants*. Vol. 134 of Supplements to Vetus Testamentum. Brill, Leiden–Boston 2010, 27.

⁹ Londoni kódex (London, British Library, Or 4445), Damaszkuszi Pentateuchos (Jerusalem, National Library of Israel, Ms. Heb. 24 5702), Washingtoni Pentateuchos (Washington, Museum of the Bible, Ms. 000882), Sassoon kódex 1053 (Jerusalem, National Library of Israel, f. 8881), Leningrádi kódex (St. Petersburg, National Library of Russia, Firkovich B 19 A).

¹⁰ A 39-es számú töredék első sorában található ם, a második sorban levő ך és a harmadik sorban szereplő ם szinte teljesen egy oszlopban helyezkednek el.

¹¹ Dominique Barthélemy a szövegtípusra a „prémasszorétique” (pre-masszoréta) kifejezést használta. Ld. Barthélemy, Dominique: *Critique Textuelle de l’Ancien Testament*. Orbis Biblicus et Orientalis 50/3 Éditions Universitaires – Vandenhoeck & Ruprecht, Fribourg Suisse–Göttingen 1992, xcvi–cxvi. Viszont Emanuel Tov inkább a “MT-like” (masszoréta szövegszerű) kifejezést ajánlja. Ld. Tov, Emanuel: “Proto-Masoretic,” “Pre-Masoretic,” “Semi-Masoretic,” and “Masoretic”: A Study in Terminology and Textual Theory. In: James W. Barker, et al. (ed.): *Found in Translation: Essays on Jewish Biblical Translation in Honor of Leonard J. Greenspoon*. Purdue University Press, West Lafayette, IN 2018, (31–52) 38.

¹² Lange, Armin: “They Confirmed the Reading” (y. Ta’an. 4.68a): The Textual Standardization of Jewish Scriptures in the Second Temple Period. In: Lange, Armin – Weigold, Matthias – Zsengellér József (eds.): *From Qumran to Aleppo: A Discussion with Emanuel Tov about the Textual History of Jewish Scriptures in Honor of His 65th Birthday*. Forschungen zur Religion und Literatur des Alten und Neuen Testaments 230. Vandenhoeck & Ruprecht,

noha már a Heródesek korából származik, talán mégis a legérdekesebb szövegemléknek számít mind közül. A kézirat ugyanis több olyan olvasatot is tartalmaz, amelyek a szövegtípusok közül csak az LXX-szel mutatnak egyezést (lásd a 2. függelékét). Ennek megfelelően pedig már a tekercset megjelenítő Frank M. Cross is az LXX *Vorlage*jához közelinek tartotta a kézirat szövegét.¹³ Az Exodus első verseinek részleteit megőrző 1-es számú töredék szintén ezt a feltételezést támasztja alá:

1. Az első verset illetően a 4Q13 szövege – a SP-vel és a proto-masszoréta szöveggel ellentétben – Jákób neve után hozzáteszi az „atyjuk” (אביהם) szót, akárcsak a LXX szövege (τῶ πατρὶ αὐτῶν) is.¹⁴

2. A kézirat sorainak feltételezett hosszúsága kizárja a SP és a (proto-)MSZ olvasatát. Ez az 5. versben a „Jákób ágyékából származtak” (יצאי ירך יעקב) szavakat közli, és inkább a rövidebb „Jákóbtól” (ליעקב) olvasatot támogatja, akárcsak a LXX szövege (ἐξ Ἰακωβ).¹⁵

3. Ez az egyedüli héber kézirat, amely a LXX-hez hasonlóan fordított sorrendben közli a 75-ös számadatot: „öt és hetven” (חמש ושבעים).

Tehát mindent egybevetve a szemi-masszoréta szöveget megőrző kéziratokhoz hasonlóan a 4Q13 szövege is inkább azt a feltételezést erősítheti, hogy az 5. vers esetében a 75 lélekről szóló olvasat lehet a korábbi. Az Exodus könyve első versének a Gen 46,8a-val egyező mondatából („És ezek a nevei Izráel fiainak, akik bementek Egyiptomba”) ugyanakkor joggal feltételezhetjük, hogy az Ex 1,1–5 szerzőjének már pontos ismerete lehetett a Gen 46-ban található listáról, így minden bizonnyal a számadatot is on-

Göttingen 2009, (29–80) 47., 54. Lange, Armin: *Handbuch der Textfunde vom Toten Meer*. Mohr Siebeck, Tübingen 2009, 44., 52. Lange, Armin – Tov, Emanuel (eds.): *Textual History of the Bible: The Hebrew Bible*. Vol 1B. Brill, Leiden–Boston 2016, 23–25.

¹³ Ulrich, Eugene Ch. et al.: *Qumran Cave 4. VII: Genesis to Numbers*, 84–85.

¹⁴ Az אביהם szót valószínűleg a 4Q1 és a 4Q11 tekercsek hiányzó szövegrészei is tartalmazták. Az utóbbi tekercs kapcsán ld. Skehan, Patrick W. – Ulrich, Eugene Ch. – Sanderson, Judith E. (eds.): *Qumran Cave 4. IV: Palaeo-Hebrew and Greek Biblical Manuscripts*. Discoveries in the Judaean Desert IX. Clarendon Press, Oxford 1992, 26. Az „atyjuk” szó talán egy homoiarkhton következtében kerülhetett ki az 1. vers szövegéből, amely során egy másoló tekintete a szó eleji א betűről a „személy” (איש) szó eleji א-re ugorhatott át. Ld. Propp, William H. C.: *Exodus 1–18: A New Translation with Introduction and Commentary*. The Anchor Yale Bible. Yale University Press, New Haven–London 2008, 120.

¹⁵ A rövidebb olvasat következetesebb a hosszabbik variánsnál. Habár a távolabbi lezármazottak közvetve csakugyan „Jákóbtól” (ליעקב) származtak, mégsem közvetlen az ő „ágyékából jöttek ki” (יצאי ירך).

nan vehette át. Mindezekből arra következtethetünk, hogy a két könyvet összekötő versek megírásakor a Gen 46,27b olvasatában még a 75-ös számadat szerepelhetett, és nem az ellentmondásos 70-es.¹⁶

Úgy tűnik, hogy az Ex 1,1–5 szerzőjének még nincs tudomása a 70 főt összegző számolási módról, ugyanis az Egyiptom földjén tartózkodó Józsefet (5b) nem említi meg a levonulók között, akikhez így értelemszerűen az Egyiptomban levő háza népe se tartozhatott.¹⁷ Ez ismét csak azt bizonyítaná, hogy a Gen 46 listájának 70 főt alátámasztó versei (15c.18b–20.22b.25b) egy későbbi redakció eredményei lehetnek, amelynek során a 27b szövegében olvasható összlétszámot 75-ről 70-re kerekítették. Az Ex 1,1–5 szövege szintén áteshetett ezen a redakción (4Q13), amelynek során Józsefet és házának népét szintén a lemenőkhöz (1–4) sorolták,¹⁸ majd ennek megfelelően elhagyták a szövegből az egyiptomi tartózkodásukról szóló ígereszt

¹⁶ A pátriárkák háza népének említése az Ex 1,1-ben (אִישׁ וּבֵיתוֹ בְּאוֹ) ugyanakkor magában hordozhatja Jákób fiainak azon feleségeit is, akik a levonuláskor még életben voltak, és szintén a rokonsághoz tartoztak.

¹⁷ Az Ex 1,1–5 ismert szöveg tanúi közül egyedül csak a 4Q13 említi József nevét is a levonulók között. A 4Q13-nak a többi szöveg tanútól eltérő olvasatait többféleképpen is magyarázhatjuk. Az egyik eshetőség az lenne, hogy a 4Q13 egy különálló szöveg hagyományt képvisel, amely a LXX szövegének is az alapjául szolgálhatott. Ld. Ulrich, Eugene Ch. et al.: *Qumran Cave 4. VII: Genesis to Numbers*, 85. Az Ex 1,3 esetében viszont egy másfajta szöveg típusú követhettek a fordítók, és talán abból vehették át az 5b ígereszt, amelyet már a szintén 1-val kezdődő 5a elé helyeztek, és nem utána. A másik lehetőség az lenne, hogy az Ex 1,3 nehézkes olvasata és az 5b hiánya egy írnok sajátos szerkesztésének tulajdonítható, amelyet egy olyan szövegen végzett, amely közel állhatott a LXX összszövegéhez, vagy egyezhetett azal. A kézirat fennmaradt szövegtörödékeinek más helyein is találunk olyan szót (מוֹאֲדָה – 2,14), szókapcsolatot (לְמַעַן – 4,8) vagy mondatrészt (וּתְאוֹמֵר לְשִׁפְחָתָהּ לְכִי – 2,3), amely nem lelhető fel semmilyen más szöveg tanúban. Az Ex 2,3c olvasata például egy teljesen új szereplőt jelenít meg Mózes születéstörténetében. A kisgyermek anyjának, akárcsak a fáraó lányának szintén szolgálóleánya van. Az új szereplő megjelenésének lehetséges magyarázataihoz ld. Rofé, Alexander: *Moses' Mother and Her Slave-Girl According to 4QExod^b*. In: *Dead Sea Discoveries* 9 (2002/1), (38–43) 42–43.

¹⁸ Az írásmagyarázók véleménye megoszlik abban a tekintetben, hogy az Ex 1,3 kéziratbeli olvasata eredetinek tekinthető-e, vagy nem. William H. C. Propp véleménye szerint az olvasat annyira szokatlan, hogy akár még eredeti is lehet. Ld. Propp, William H. C.: *i. m.* 123. Graham I. Davies viszont éppen az olvasat következetlensége miatt kérdőjelezi meg annak prioritását. Ld. Davies, Graham I. *A Critical and Exegetical Commentary on Exodus 1–18: Volume 1: Chapter 1–10*. The International Critical Commentary. T&T Clark, London 2020, 130.

(5b).¹⁹ Az új számolásnak köszönhetően az összlétszám már az 5a szövegében is 70-re kerekedhetett. Az 5-ös szám viszont mégis visszakerülhetett némely kéziratok szövegébe, csak éppen nem a 70-es szám után, hanem eléje. A 4Q13 olvasata arra mindenképp bizonyítékul szolgál, hogy a Heródesek korában az Ex 1,1–5 szövegének már létezett egy olyan szöveghagyománya vagy írnoki értelmezése, amely Józsefet és házának népét is a lemenők közé sorolta.

Deut 10,22

„Atyáid hetvenen mentek le Egyiptomba, és most olyan sokká tett téged az ÚR, a te Istened, mint az ég csillagait.”

A Deut 10,22 esetében az összes szövegtípus 70 főben határozza meg az Egyiptom földjére vonulók számát. Még az igevers görög olvasatában is ezzel a számmal találkozunk, annak ellenére, hogy a Gen 46,27b^{LXX} és az Ex 1,5a^{LXX} szövegeiben még a 75-ös számadat szerepel.²⁰

A Deut 10,22 egységes olvasatát a Khirbet Qumránból előkerült kéziratok is alátámasztják. A Kr. e. 1. századra datált 4QRP^b (4Q364) tekercs 29-es számú töredékének első sorában mindössze csak két darab alig kivehető betű maradt fenn a Deut 10,22 utolsó szavaiból.²¹ Ezek alapján nehezen lehetne rekonstruálni az igevers előző részeit. A barlangokból azonban előkerültek olyan tfilin- és mezuzátöredékek is, amelyek a Deut 10,22 bizonyos részleteit is tartalmazzák.²² A kéziratok közül a 4QPhyl A (4Q128) jelzetű tfilin és

¹⁹ A József egyiptomi tartózkodásáról szóló igerész (5b) hiányzik a 4Q13 szövegéből. A SP-ban, valamint a proto-masszoréta szövegben az összegzés (5a) után helyezkedik el, míg a LXX szövegében már az összegzés előtt megjelenik (vö. Gen 46,27). Nem zárható ki, hogy jelen esetben talán egy glosszáról lehet szó. Ld. uo.

²⁰ A Vatikáni kódexxel ellentétben némely későbbi kézirat (pl. az Alexandriai kódex és az Ambroziánus kódex) ugyan a Deut 10,22 esetében is 75 főt közöl, de ezen olvasat feltehetően egy harmonizációs törekvés eredménye lehet. Ugyanis a héber és görög kéziratokban egyaránt jártas Jeromos még arról számolt be nem sokkal e kódexek feltételezett keletkezési ideje előtt, hogy a LXX a Deut 10,22-ben már 70 főt közöl, akárcsak a héber nyelvű kéziratok mindhárom igerész esetében (*Qu. hebr. Gen. 46,26–27*). Jeromos beszámolójával összhangban a nagyjából három évszázaddal korábban élt Alexandriai Philón is megemlíti, hogy míg a Gen 46,27b és az Ex 1,5a görög szövegében 75 lélekről olvasunk, addig a Deut 10,22-ben már 70 lélek szerepel (*Migr. 196–202*).

²¹ Attridge, Harold W. et al.: *Qumran Cave 4. VIII: Parabiblical Texts. Part 1*. Discoveries in the Judaean Desert XIII. Clarendon Press, Oxford 1994, 242.

²² Ez azért érdekes, mert a szóban forgó vers a halakha alapján nem tartozott azon ige-helyek közé, amelyeket a tfilinek, illetve a mezuzák tekercseire szoktak írni. A korai rabbi-

a 4QMez B (4Q150) jelzetű mezuzá töredékei nem tartalmazzák a 70-es számot közlő részt,²³ de a 1QPhyl (1Q13) tfilin 21-es számú töredékének első sorában viszont már fennmaradt a 70-es szám utolsó három betűje. Ha ezt a töredéket összevetjük a kézirat 22-es számú töredékével, egyértelműen kizárhatjuk annak lehetőségét, hogy a szöveg a 70-es számadat után tartalmazta volna az „és öt” (והמש) szavakat is.²⁴ A 4QPhyl P (4Q143) tfilin-töredékének elülső oldalán szintén fennmaradt a 70-es szám utolsó három betűje, amelyet a „lélek ment le” (נפש ירדו) szavak követnek.²⁵ Hasonló olvasat maradt fenn a 8QPhyl II (8Q3) 16-os számú töredékén is annyi különbséggel, hogy az írnok csak „hetet” (שבטע) írt a „hetven” (שבטים) helyett.²⁶ A 4QPhyl K (4Q138) és a 8QPhyl IV (8Q3) tfilenek, valamint a 8QMez (8Q4) mezuzá töredékei pedig már egyértelműen a 70-es olvasatot támogatják a Deut 10,22 szövegét illetően.²⁷

A Deut 10,22 esetében tehát a LXX összövege, valamint a tfilenek és mezuzák héber kéziratai is arra enged következtetni, hogy a jelen versnél már a kezdetektől fogva a 70-es számadat szerepelhetett. Az adott igevers számolása szintén ezt támasztja alá, hiszen Jákóbot is beleszámolja ebbe az összeleltetésbe, amikor az „atyáid” (אבותיך) szót használja. Ebbe a gyűjtőfogalomba ugyanakkor József és a két fia is beletartozhatott. Így a Deut 10,22

nizmus szerint a tfilenek kézíratain a következő négy igerésznek kell szerepelnie: Ex 13,1–10,11–16; Deut 6,4–9; 11,13–21 (Mekh. R. Is. Pisha 18; Szifré 34–35, 44; b. Menah. 34b–35a, 44a). Ezzel párhuzamosan a mezuzák kézírataira csak az utóbbi két igehelyet kellett felírni (Mekh. R. Is. Pisha 11; m. Menah. 3,7; b. Menah. 31b–32a, 44a). A barlangokból előkerült és a második templom korára datált tfilenek és mezuzák szövegtöredékei viszont a rabbik által meghatározott igehek nagyobb kontextusából (Ex 12,43–13,16; Deut 5,1–6,9; 10,12–11,21) is tartalmaznak részeket. Ld. Cohn, Yeduah B.: *Tangled up in Text: Tefillin and the Ancient World*. Brown Judaic Studies 351. Brown University, Providence, RI 1980, 70–77. A qumráni feltárások után nem sokkal Wadi Murabba'at, Nahal Se'elim és Nahal Hever barlangjaiból is kerültek elő imaszíjak. Ezek a Kr. u. 70 és 135 közé datált tfilenek viszont már a rabbinikus felosztást követték. Uo. 103–105.

²³ De Vaux, Roland G. – Milik, József T. (eds.): *Qumrân Grotte 4. II: I. Archéologie – II. Tefillin, Mezuzot et Targums (4Q128-4Q157)*. Discoveries in the Judaean Desert VI. Clarendon Press, Oxford 1977, 49., 81.

²⁴ Barthélemy, Dominique – Milik, József T. (eds.): *Qumran Cave I*. Discoveries in the Judaean Desert I. Clarendon Press, Oxford 1955, 74.

²⁵ De Vaux, Roland G. – Milik, József T. (eds.): *i. m.* 75.

²⁶ Baillet, Maurice – De Vaux, Roland G. – Milik, József T. (eds.): *Les "Petites Grottes" de Qumrân*. Discoveries in the Judaean Desert of Jordan III. Clarendon Press, Oxford 1962, 152.

²⁷ De Vaux, Roland G. – Milik, József T. (eds.): *i. m.* 68. Baillet, Maurice – De Vaux, Roland G. – Milik, József T. (eds.): *i. m.* 155., 159.

inkább a Gen 46 listájának 70-es számolásával szimpatizál, és ahhoz hasonlóan nem mentes a következetlenségektől sem.²⁸

Tehát az Ex 1,5a szövegével ellentétben a Deut 10,22 valószínűleg már kezdettől fogva a 70-es olvasatot tartalmazhatta. Így viszont adódhat a kérdés: a Deut 10,22 írója a későbbiekben miért kerekítette volna 70 főre a 75 fős összlétszámot? Ennek megválaszolásánál fontos tudatosítani, hogy a 75-ös összegzés eléggé sajátos számolást követ. Így könnyen megtörténhetett, hogy a későbbi generációk már nem értették ezt a számolást, s így egy jelentős szimbolikával rendelkező számra kerekítették a lemenők összlétszámát.

A Józsefről szóló elbeszélésben a Gen 46,27b mellett még a Gen 50,3b-ben is találkozunk ezzel a számmal, ahol arról olvasunk, hogy az egyiptomiak 70 napig siratták az elhunyt Jákóbot. Az ókori történetíró, Diodórosz Szikulosz viszont arról tájékoztat, hogy az egyiptomiak 72 napon át gyászolták elhunyt uralkodóikat (*Bib. hist.* 1. 72. 1–3).²⁹ Ilyen időintervallumról tudósít a LXX keletkezését megörökítő *Ariszteász-levél* is. Az egyiptomi eredetű mű szerzője szerint a fordítást végző 72 vén (46–50., 273) ugyanennyi nap leforgása alatt készült el a munkájával (307). Josephus Flavius a *Zsidók története* című könyvében viszont már csak 70 fordítót említ (*Ant.* 12,57., 86) annak ellenére, hogy a fejezet korábbi részeiben – az *Ariszteász-levél* tudósításának megfelelően – ő is arról számol be, hogy törzsenként 6-6 vén vett részt a fordítás elkészítésében (*Ant.* 12.39., 49., 56).³⁰ A 70-es számra való kerekítés tehát nem volt egyedülálló jelenség az ókorban.³¹

²⁸ Az igevers írójának nem jelentett gondot az, hogy József fiai habár csakugyan a nép atyáinak számítanak, de nem tartozhattak az Egyiptomba utazók közé, mivel ők már ott születtek (41,50–52, 48,5). Az „atyáid” szó használata ugyanakkor a két leányutódot, Dinát és Szerahot (46,15b.17a) kizárja az összlétszámából.

²⁹ Ez a szám feltehetően nagyban meghatározhatta az ókori egyiptomiak mindennapjait. A Hermopolisz Magnából származó Theophanész útinaplója (*P. Ryf.* 616–651) alapján arra következtethetünk, hogy az ókor némely Nílus menti településén a 360 napos évet, amelyet mindig 5 úgynevezett epigomenális nap követett, 72 darab 5 napos hétre osztották fel. Emellett az Oxyrhynchus papiruszok közül is került elő olyan ókori, egyiptomi naptár (*P. Oxy.* 465), amely hasonló felosztást követ. Ld. Roberts, Colin H. – Turner, Eric G. (eds.): *Catalogue of the Greek and Latin Papyri in the John Rylands Library Manchester. Volume IV: Documents of the Ptolemaic, Roman, and Byzantine Periods.* Manchester University Press, Manchester 1952, 106.

³⁰ Josephus Flavius a fordítás munkálatai kapcsán szintén 72 napot említ (*Ant.* 12, 107).

³¹ Ugyanakkor ellentétes példával is találkozhatunk. A Gen 10 listája azokat a nemzetségfőket sorolja fel, akikről szétágaztak a népek a földön az özönvíz után. A 70 nemzetségfőt tartalmazó listához a LXX fordítói két újabb személyt adtak hozzá: a 2. vers LXX olvasatában található Elisát (vö. 1Krón 1,5^{LXX}), akinek a nevét (Ελισα) valószínűleg a Gen 10,4-ből kölcsö-

Az Ószövetségben a 70-es szám ugyanakkor jó néhány esetben „a sok” vonatkozásában jelenik meg (Num 11,16–17; Bír 1,7a; 8,30; 9,2a; Zak 1,12), így a most tárgyalt igeversek esetében akár Izráel fiainak a sokaságát is jelképezheti. A 70 főre való emeléssel a Deut 10,22 szerzője talán azt akarta érzékeltetni, hogy Jákóbbal és az ő háza népével együtt a mindenkori Izráel, az egész nép is Egyiptomba ment.³²

A Gen 46,27b és az Ex 1,5a, illetve a Deut 10,22 eredeti olvasatai ugyanakkor egy másik fontos kérdést is felvetnek: hogyan lehetséges az, hogy egy konkrét számadatot illetően a Tórában két egymástól eltérő hagyomány létezett? Itt azt az általánosan elfogadott tézist fontos megemlítenünk, amely szerint a Deuteronomium kezdetben a Pentateuchosz többi könyvétől független alkotásnak számított.³³ Így a párhuzamos hagyományok létezése nem jelenthetett különösebb gondot mindaddig, amíg a mózesi könyveket egybe nem szerkesztették. Egy deuteronomista redaktor viszont észlelhette az ellentmondást, és módosításokat végezhetett a Gen 46 listáján – és talán egyúttal az Ex 1,1–5 szövegén is (vö. a 4Q13 vizsgálatával) – azért, hogy az(ok) teljesen megfeleljen(ek) a Deut 10,22 szövegének, amely érthető módon élvezett elsőbbséget a deuteronomista szerkesztő számára. A LXX fordítói már az át szerkesztett lista szövegét használhatták, de a listát lezáró Gen 46,27b átültetésénél mégis 75 lélekben határozták meg az Egyiptomba alámenők számát.

Deut 32,8

„Amikor a Magasságos örökséget osztott a nemzeteknek,
amikor szétválasztotta az ember fiait:
megszabta a népek határait Izráel fiainak a száma szerint.”

nözték, és a 22. és 24. vers LXX olvasatában szereplő Kénánt (vö. 11,13^{LXX}), akinek neve (Καὶνὰν) a Genézis könyvének legelső nemzetségtáblázatában is megjelenik (5,9–10). Vö. Wevers, John W.: *Notes on the Greek Text of Genesis*. Septuagint and Cognate Studies 35. Scholars Press, Atlanta, GA 1993, 128., 141–142. A fordítók talán azért emelték fel 72-re a nemzetségfők számát, mert az így jobban megfelelt az ókori egyiptomiak hagyományának, akik Horapollón szerint összesen 72 országot tartottak számon ezen a világon (*Hieroglyphica* 1.14).

³² Vö. Sarna, Nahum M.: *Genesis*. The JPS Torah Commentary. The Jewish Publication Society, Philadelphia 1989, 317. Wenham, Gordon J.: *Genesis 16–50*. Word Biblical Commentary 2. Word Books, Dallas, TX 1994, 444. Mathews, Kenneth A.: *Genesis 11:27–50:26*. The New American Commentary 1B. Broadman & Holman Publishers, Nashville, TN 2005, 836.

³³ Wilhelm M. L. de Wette már egy teljes doktori disszertációt írt a téma kapcsán: Wette, Wilhelm M. L. de: *Dissertatio critico-exegetica qua Deuteronomium a prioribus Pentateuchi libris diversum, alius cuiusdam recentioris auctoris opus esse monstratur*. Jena 1805.

A Tóra MSZ-ében még található egy olyan szövegrész, amely az előzőekben tárgyalt helyek mellett szintén említést tesz Izráel fiainak számáról. A Deut 32,8^{MSZ} arról számol be, hogy a Magasságos „Izráel fiainak száma szerint” (למספר בני ישראל) szabta ki a népek határait. Az igevers ugyan nem szolgál konkrét számadattal, de a Gen 10-ben felsorolt 70 nemzet alapján arra következtethetünk, hogy a Deut 32,8 szerzője szerint Izráel fiai is 70-en lehettek.

A héber szöveg ókori fordításai (Pesitta és Vulgata) és az arám nyelvű targumok (Onqelos, Neofiti és Pszeudo-Jonatán Targum) is ezt az olvasatot követik. A Tg. Ps.-J. a „hetven izráeli lélek” (שובעין נפשתא דישראל) mellett „hetven angyal”-ról (שובעין מלאכיא) is ír.³⁴ Az angyalok említése azért is érdekes, mert az igevers legrégebbi ismert szövegverziójában, a LXX szövegében is megjelenik. A görög szöveg szerint a népek határainak kijelölése nem Izráel fiainak, hanem „Isten angyalainak a száma szerint” (κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων ΘΕΟΥ) történik. Azonban a Kr. u. első századokban keletkezett görög fordítások, az Aquiláé és a Szümmakhoszé már a MSZ-ből is ismert „Izráel fiai” (υἱῶν Ισραηλ) szavakat tartalmazhatták, ahogyan talán Theodotion revíziója is.³⁵ A Fajjúmban talált papiruszok között viszont egy korábbi revízió kéziratrövidékei is előkerültek. A Kr. e. 1. század közepére datált Fouad papirusz 266b 177-es számú töredékének első sorában a következő olvasatot találjuk: „fiai száma” ([ἀριθμὸν υἱῶ[v]).³⁶ Nehéz lenne eldönteni, hogy a kézirat hiányzó részében Isten vagy Izráel állhatott,³⁷ de a kézirat annyiban mindenképpen fontos adalékkal szolgál, hogy egy Kr. e. készült

³⁴ Nem számít egyedülálló esetnek, hogy egy targum több olvasatot is megőriz egy igevers kapcsán. Vö. az 1Kir 9,8 és az Ézs 19,18 targumban (Targum a Prófétákhoz) található olvasatait az igevers többi szövegterjedelmével.

³⁵ Field, Fridericus: *Origenis Hexaplorum quae supersunt; sive veterum interpretum graecorum in totum Vetus Testamentum fragmenta. Tomus I. Prologumena. Genesis – Esther.* E typographeo Clarendoniano, Oxonii (Oxford) 1875, 320.

³⁶ Aly, Zaki – Koenen, Ludwig: *Three Rolls of the Early Septuagint: Genesis and Deuteronomy.* Papyrologische Texte und Abhandlungen, Bd. 27. Rudolf Habelt GmbH, Bonn 1980, 120–121.

³⁷ John W. Wevers szerint a kézirat az „Isten fiai” szavakat tartalmazhatta, és ez lehetett a LXX eredeti szövegében is. Ld. Wevers, John W.: *Text History of the Greek Deuteronomy.* Mitteilungen des Septuaginta-Unternehmens 13. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1978, 85. A LXX ismert kéziratái közül viszont egyikben sem található meg ez az olvasat, és már Jusztinus mártír is azt írja, hogy a LXX szövegében az „Isten angyalai” szavak szerepelnek (*Dial.* 131).

revízió az „angyalai” (ἀγγέλων) szó helyett már a „fiai” (υἱῶν) szóra pontosítja a görög szöveget.

A Deut 32,8 héber nyelvű szövegmélekeit Khirbet Qumránból is ismerjük. A Kr. u. 1. század közepére datált tekercs, a 4QDeutⁱ (4Q37) töredékén az „Isten fiai” (בני אלוהים) szavak szerepelnek.³⁸ A feltehetően liturgikus célokra készített tekercs szövegtípusát nehéz meghatározni,³⁹ de a Deut 32,8 itt található olvasata egyértelmű és független bizonyítékul szolgál arra, hogy a Deut 32,8 LXX-i olvasata, amelynek összövegében szintén az „Isten fiai” szavak szerepelhettek, nem volt egyedi.⁴⁰

Tehát a legkorábbi ismert fordítás és a legkorábbi fennmaradt héber nyelvű szövegmélek inkább az „Isten fiai” szavak eredetisége mellett tanúskodik. Az Izráel fiairól szóló olvasat ugyanakkor eléggé anakronisztikus. Hogyan oszthatta volna el a nemzeteket Isten Izráel fiainak a száma szerint, amikor még az ősatya sem volt megszületve? Ugyanakkor a Deut 32,8 szövegéből nem derül ki, hogy Izráel fiainak száma Jákób összes utódjára utal, vagy csak az Egyiptomba lemenőkre. Előbbi esetben ugyanis – ha a levonulás előtt elhunyt Ért és Ónánt is hozzászámoljuk Jákób utódaihoz – eggyel nagyobb számot kapnánk annál, mint ahány nemzet szerepel a Gen 10 szövegében. Az utóbbi esetben viszont eggyel kisebb számot kapnánk, hiszen az összlétszám csak Jákóbbal együtt kerekedne 70 főre.

A Deut 32,8^{MSZ} ugyanakkor erős hasonlóságot mutat az Ex 1,5a^{MSZ}-val, amely Jákóbot szintén nem számolja bele a 70-es összlétszámába, ellentétben a Gen 46,8–27 70 főt alátámasztó igeverseivel (15c.18b–20.22b.25b) és a Deut 10,22-vel.

Az Ex 1,5a és a Deut 32,8 ókori szövegatanúi szintén érdekes adalékkal szolgálnak. Az Ex 1,5a kapcsán a qumráni tekercek szövege és a LXX még a 75 főről szóló olvasatot támogatják, míg a proto-masszoréta szöveg fordításai már csak 70 főben határozzák meg a lemenők számát. A Deut 32,8 olvasatai hasonlóan különíthetők el egymástól. A 4Q37 szövege és a LXX még Isten fiairól/angyalairól beszél, míg a proto-masszoréta szöveg fordításai már

³⁸ Ulrich, Eugene Ch. – Cross, Frank Moore et al.: *Qumran Cave 4. IX: Deuteronomy, Joshua, Judges, Kings*. Discoveries in the Judean Desert XIV. Clarendon Press, Oxford 1995, 90.

³⁹ Tov, Emanuel: *Hebrew Bible, Greek Bible, and Qumran*. Texts and Studies in Ancient Judaism 121. Mohr Siebeck, Tübingen 2008, 152.

⁴⁰ A fordítók az összövegben található „Isten fiai” szavakat angyaloknak értelmezheték. Hasonló jelenség figyelhető meg Mózes énekének egy másik verse, a Deut 32,43, valamint Jób könyve néhány versének (Jób 1,6; 2,1; 38,7) görög fordításának esetében is.

Izráel fiairól. Ebből arra következtethetünk, hogy a proto-masszoréta szöveg olvasatai feltehetően egyazon írnok javításának köszönhetőek. Ezek az olvasatok már ismertek lehettek a Kr. e. 2. századi Jubileumok könyvének és az Alexandriában tevékenykedő Ezékiel drámájának (Jub 44,34; Ezek. Trag. 2) megalkotásakor, amelyeket az SP szintén megőrzött.

2. A LXX harmonizációja

46,20b.22b^{LXX}

„Manassének fiai születtek, akiket a szíriai ágyasa szült neki: Mákir. Mákir nemzette Gileádot. Efraimnak, Manassé testvéreinek fiai: Sutelah és Tahan. És Sutelah fiai: Éden.”

„Minden lélek: tizenkilenc.”

Az előző fejezetben már említettük, hogy a József unokáit és dédunokáit is felsoroló Gen 46,20^{LXX} olvasata eléggé következtelen. A fordítók valószínűleg azért tartották szükségesnek az 5 utód említését, hogy elérjék a 27b^{LXX}-ben olvasható 75-ös létszámot.⁴¹ Az új utódoknak megfelelően a Gen 46,22b^{LXX}-ben megnőtt a Rákhel utódait összegző számadat.⁴²

46,27a^{LXX}

„És József fiai, akik Egyiptomban születtek neki: kilenc lélek.”

Mivel a 70 fős összlétszámot alátámasztó igeversek (15c.18b–20.22b.25b) Jákóbot, Józsefet valamint a pátriárka két fiát is hozzászámolták az összlétszámhoz, ezért ezeknek az összegző verseknek (20.22b) az átszerkesztésénél csak 5 új utódra volt szükség. A 66 főt számláló összegzés (26) azonban nem számolta az összlétszámhoz az előbbi szereplőket, s így József utódainak számát már 9-re kellett emelni a 75 fő eléréséhez (27a^{LXX}). A fordítók szerkesztési munkálatai (lásd a 3. függelékét) szintén azt bizonyítják, hogy

⁴¹ Az új utódok neveit feltehetően a párhuzamos listákból vehették át: Num 26,29.35-36; 1Krón 7,14.20.

⁴² A verset megőrző LXX-kéziratok többségében a 18-as számadattal találkozunk. A LXX szövegén alapuló ólatin és szahidi fordítások viszont a 19-es számot tartalmazzák. Mivel az előző versekben (20–21^{LXX}) összesen 19 utód neve szerepel, a 18 főt összegző számadat félreszámolás eredménye lehet. Vö. Wevers, John W.: *Notes on the Greek Text of Genesis*, 785.

a lista szövegében több eltérő számolás is jelen van. A fordítók pedig ezeket próbálták összhangba hozni a 75-ös összlétszámmal. A harmonizációs törekvések viszont csak újabb következtelenségekhez vezettek.

Mindezek alapján azonban felmerülhet bennünk a kérdés, hogy nem tarthatott-e esetleg a 27. versben található 75-ös számadat is a LXX redakciójához. Ez a hipotézis viszont több komoly kérdést vetne fel. A zsidó származású fordítók miért emelték volna fel a judaizmus számára oly jelentős 70-es számot egy olyan számra, amely kevésbé volt jelentős számukra? És ha valóban az ő művük lett volna a szám megnövelése, akkor a Deut 10,22 fordításánál miért nem jártak el hasonlóképpen?

Az Ex 1,5a legkorábbi héber szövegelemlekei amellet szólnak, hogy a 75-ös hagyomány, amely a LXX nyomán a diaszpóra zsidóságban (Philón: *Migr.* 199; Hel. Syn. Pr. 12,64) és a korai keresztyén egyházban (ApCsel 7,14; Apos. Con. 8.12) is meghatározóvá vált, valószínűleg mégsem a fordítók munkája volt. Így viszont a Gen 46,27b 75-ös olvasata eredetibb lehet a 70-es olvasatnál, amely következtelenül Jákóbot, Józsefet és a pátriárka fiait is beleszámolja az Egyiptom földjére vándorlók létszámába.

3. A deuteronomista redakció

46,15c

„Minden lélek, fiai és lányai: harminchárom.”

A Gen 46,15c-t megelőző igeversek (8–15b) összesen 34 olyan utódot sorolnak fel, akik Leától születtek Jákóbnak. Közülük két személy, Ér és Ónán már az Egyiptomba való bemenetel előtt elhunyt (12b, vö. 38,7.10). A 15c azonban érdekes módon mégsem 32, hanem 33 utódról tesz említést. A 33. személy kiléte felől már a korai rabbinizmus is vitázott, amint azt az ókori Genézis Rabbah is tanúsítja (Gen. Rab. 94,9). Volt olyan rabbi, aki szerint a hiányzó személy maga a Mindenható volt, annak ellenére, hogy a 46,15c Jákób fiairól és leányairól beszél. Mások Dán fiát, Husimot számolták ide, míg megint mások Áser leányát, Szerahot sorolták a 33 utód közé annak ellenére, hogy az összegző igeversek (18b.25b) mindkettőjüket beleszámolják az összlétszámba. A legelterjedtebb vélemény (vö. b. Soṭah 12a, b. B. Bat. 123b) szerint a hiányzó utód Lévi leánya, Jókebed lehetett. Az utóbbi elmélet alapját feltehetően az képezhette, hogy a 15c többes számban beszél Jákób leányairól (vö. 37,35; 46,7), annak ellenére, hogy a korábbiakban csak egy leányutódról, Dináról értesülünk (15b). Jókebed, akárcsak Dina, szintén Lea ágáról származott, így csakugyan beleillett az említett igevers olvasatába.

Ugyanakkor a korábbiakban említett lehetőségek mellett ezzel a magyarázattal is akadt egy komoly gond. Ugyanis a Tóra arról számol be a Num 26,59-ben, hogy Jókebed már Egyiptomban született Lévinek. A korai rabbik úgy próbálták feloldani ezt a feszültséget, hogy Jókebed fogantatását a kánaáni tartózkodás utolsó évére, míg a világra jövetelét az egyiptomi tartózkodás első évére helyezték. Bár teológiailag szép gondolat, hogy Jókebedet már az anyja méhében is odaszámolták a leányutódok közé, a rabbik ezen megoldása csak újabb nehézséget vetett fel, és már a középkor híres írásmagyarázója, Abraham ibn Ezra is cáfolta elődeinek ezt a magyarázatát. Akárcsak elődei, ibn Ezra is az Ex 12,40 hosszabb olvasatát fogadta el, amely a MSZ-gel ellentétben nemcsak Izráel fiainak egyiptomi tartózkodását értette a 430 éves időszakon, hanem az ősatyák kánaáni vándorlását is.⁴³ Ennek a bizonyos időszaknak a végén vezette ki Isten a nyolcvanéves Mózes (Ex 7,7) által Izráel fiait Egyiptomból. Ha elfogadjuk, hogy Jókebed valóban az egyiptomi tartózkodás első évében született, akkor az előbb elmondottak alapján ez azt jelentené, hogy Mózes világrajövetelénél már jóval száz év fölöttinek kellett lennie.⁴⁴ Ibn Ezra lényegében azt hiányolta, hogy amennyiben Jókebed csakugyan ilyen idős korban hozta világra a fiát, akkor az Írás miért nem számol be erről a csodás eseményről, miközben Sára esetében már a kilencvenéves életkort is kiemeli (Gen 17,17b).⁴⁵

Ibn Ezra a 33. személy kapcsán egy másik válaszlehetőséggel szolgált, amely a korai rabbinizmus korában már szintén megfogalmazódott (Gen Rab 94,9). Ezen elmélet szerint a hiányzó személy maga Jákób lehetett. Ibn Ezra viszont tisztában volt az elmélet gyenge pontjaival is: a Gen 46,8a például csak Izráel fiait említi. Az Ex 1,5a szintén nem számolja bele Jákóbot az

⁴³ A LXX, a SP és a Tg. Ps.-J. szintén a hosszabb olvasatot támogatja. Pál apostol szintén ezt fogadta el (Gal 3,16–17). Az Exodus könyvének kronológiája is ezen olvasatot erősíti. Mózes 80 éves volt a kivonuláskor (7,7), apja, Amrám összesen 137 évet élt (6,20b), míg nagyapja, Kehát 133 évet (6,18b). Kehátnál arról értesülünk, hogy már élt a levonuláskor (Gen 46,11). Tétélezzük fel, hogy Kehát a levonulás előtti utolsó évben született, valamint azt, hogy ő is és utódai is életük utolsó évében nemzették fiaikat. Még az így kapott 350 (133+137+80) év is jóval elmarad a MSZ által támogatott 430 évtől (vö. Mek. de-Rabbi Shimon bar Yoḥai 16.4).

⁴⁴ Ha viszont a 430 éves időtartamot csak Egyiptomra vonatkoztatjuk, akkor a magyarázat alapján Lévi leányának még idősebben, összesen 350 éves korában kellett volna a világra hoznia gyermekét.

⁴⁵ Strickman, Norman – Silver, Arthur M. (trans.): *Ibn Ezra's Commentary on the Pentateuch: Genesis (Bereshit)*. Menorah Publishing Company, New York, NY 1988, 403–404.

Egyiptomba vándorlók létszámába. A rabbi ugyanakkor a Deut 10,22 beszámolójára is felhívja a figyelmet, amely az előzőekben említett igehelyekkel ellentétben már magát az ósatyát is odasorolja az Egyiptomba lemenő személyek közé.⁴⁶

Az ibn Ezra kortársai által is támogatott⁴⁷ számolás gyökerei tehát nagyon régre nyúlnak vissza. Habár a Gen 46,15c-ben található „fiai és leányai” (בְּנָיו וּבָנָתָיו) szavak⁴⁸ ellentmondanak ennek a hipotézisnek, az írásmagyrázók jelentős része mégis inkább amellett foglalt állást, hogy Jákóbot tekintsük a 33. személynek.⁴⁹ E mostani kutatás szintén ezt a lehetőséget tartja a legvalószínűbbnek. Ha a redaktor Jákóbot valamelyik más utódjára gondolt volna, akkor feltehetően név szerint is megemlítette volna őt a szövegben.⁵⁰ Az ósátya nevét talán azért nem említette meg külön az első összegző versben, mivel a lista elején (8b) már szerepelt. Ugyanakkor a listát lezáró versek (26–27) bizonyos részei sem indokolták, hogy Jákóbot név szerint is odasorolják az összlétszámhoz. A 33. személy nélkül azonban nem jött volna ki a 70 fős összlétszám.

⁴⁶ Strickman, Norman – Silver, Arthur M. (trans.): *i. m.* 405–406.

⁴⁷ Sarna, Nahum M.: *i. m.* 315.

⁴⁸ A „fiai és lányai” mondatrész lehet akár egy későbbi betoldás is, amely Dina említése miatt került bele a 15c versrészbe. Vö. a 22b és 25b formai alakjával, ahol a „minden lélek” utáni szavakat rögtön az összlétszám követi.

⁴⁹ Knobel, August W.: *Die Genesis*. Kurzgefasstes exegetisches Handbuch zum Alten Testament. Weidmannsche Buchhandlung, Leipzig 1852, 308. Delitzsch, Franz: *Commentar über die Genesis*. Dörffling und Franke, Leipzig 1860, 563. Dillmann, August: *Die Genesis*, 3. Kurzgefasstes exegetisches Handbuch zum Alten Testament. Verlag von S. Hirzel, Leipzig 1886, 429–430. Holzinger, Heinrich: *Genesis*. Kurzer Hand-Commentar zum Alten Testament. J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Freiburg im Breisgau–Leipzig–Tübingen 1989, 221. Gunkel, Hermann: *i. m.* 447. Driver, Samuel R.: *The Book of Genesis with Introduction and Notes*. Edwin S. Gorham – Methuen & Co., New York–London 1904, 368. Skinner, John: *A Critical and Exegetical Commentary on Genesis*. The International Critical Commentary. Charles Scribner’s Sons, New York, NY 1910, 493–494. König, Eduard: *Die Genesis*. C. Bertelsmann, Gütersloh 1925, 730–731. Jacob, Benno: *Das Erste Buch der Tora: Genesis*. Schocken Verlag, Berlin 1934, 833–834. Speiser, Ephraim A.: *Genesis*. The Anchor Bible 1. Doubleday & Company, Garden City, NY 1964, 347. Rad, Gerhard von: *i. m.* 330. Hamilton, Victor P.: *The Book of Genesis: Chapters 18–50*. The New International Commentary on the Old Testament. Wm. B. Eerdmans Publishing Co., Grand Rapids, MI 1995, 596. Ebach, Jürgen: *Genesis 37–50*. Herders Theologischer Kommentar zum Alten Testament. Herder, Freiburg im Breisgau 2007, 442–443., 456.

⁵⁰ Egy 33. utód beiktatásával a szerkesztő ugyanakkor elvesztette volna azt a szimmetriát, amely a feleségek és a szolgálók fiai száma közt áll fenn (Lea 32, Zilpa 16; Rákhel 14, Bilha 7), és amelyről már többek közt August Dillmann is beszámolt. Ld. Dillmann, August: *i. m.* 430.

46,18b

„Tizenhat lélek.”

Ha az előzőekben tárgyalt összegző vers egy későbbi szerkesztés következménye, akkor joggal feltételezhetjük azt is, hogy a 15c-vel hasonlóságot mutató további összegző versek (18b.22b.25b) szintén egy utólagos munkálat eredményei. A korábbi redakcióhoz tartozó 17b tárgyalása során majd szó lesz arról, hogy a két ükunoka, Heber és Malkiál valószínűleg nem tartozott a lemenők közé. Ennek függvényében viszont nem helytálló a Zilpa ágáról 16 utódot származtató 18b versrész állítása.

46,19

„Rákhelnek, Jákób feleségének fiai: József és Benjámín.”

A 19. vers kapcsán több diszkrepancia is előjön. Nem egészen érthető, hogy a szöveg – Jákób többi feleségének fiaival ellentétben – miért említi kétszer Rákhel fiait (בני רחל – 19.22). A 19. vers a fiakat és unokákat felsoroló 20. és 21. vers előtt szerepel, míg a 22a csak azok után következik. A 22a elhelyezkedése megfelel a feleségek fiainak névsorát lezáró többi vers (15a. 18a.25a) elhelyezkedésének, mindazonáltal a megfogalmazása is hasonló sémát követ: „Ezek Rákhel fiai” (אלה בני רחל). Az utóbbi igehekkel ellentétben a 19. vers már használja a „feleség” (אשת) szót, amely akár egyfajta elfogultságra is utalhat a redaktor részéről.⁵¹

46,20

„És született Józsefnek,
akiket Ászenat, Poti-Ferának, Ón papjának a lánya szült:
Manassé és Efraim.”

A 20. vers kapcsán ugyanazok a feszültségek jönnek elő, mint az előző vers esetében. E vers mellett a 27a szintén megemlíti József fiait. Az utóbbi igerész elhelyezkedése következetesebb az előzőénél, mivel az Egyiptomban született fiakat csak a Kánaánból levándorló többi utód felsorolása után említi.

A 20. vers megfogalmazása is érdekes. Például a József-történet egy másik igehelyét szó szerint veszi át, a 41,50b-t: „akiket Ászenat, Poti-Ferának, Ón papjának a lánya szült” (אשר ילדה לו אסנת בת פוטיפרע כהן און).⁵² Ugyanakkor azt is észre kell vennünk, hogy a két fiú tárgyragos (את) említése

⁵¹ Vö. Speiser, Ephraim A.: *i. m.* 345.

⁵² A két igehely között csupán a városnévnel mutatkozik meg némi morfológiai eltérés. A 41,50b szövegében און a város neve, míg a 46,20-ban már אן (vö. 41,45b). Az o és az u magánhangzókat a paleo-héber írás bizonyos esetekben a ı mássalhangzóval helyettesítette.

sem egyezik azzal az egyszerűbb sémával, amellyel a többi utód említése történik: ezek x fiai: y és z.

46,22b

„Minden lélek: tizennégy.”

Az Egyiptomba lemenők listájában korábban csak Benjámín és az ő 10 fia szerepelhetett Rákhel ágáról. Az Egyiptom földjén élő Józsefnek, valamint az ott született két fiának beillesztésére azért lehetett szükség, hogy a következő összegző igeversben (22b) az utódok számát 14 főben lehessen meghatározni. Ez a létszámemelés nélkülözhetetlen volt ahhoz, hogy a redaktor az összlétszámot 70-re kerekítse (27b).

46,25b

„Minden lélek: hét.”

A 25b tudósítása szerint Bilhának összesen 7 utódja született: 2 fia és 5 unokája. A 23. és a 24. vers tárgyalásakor majd szó lesz arról, hogy a lista forrásaiban Bilhának eredetileg 6 unokája lehetett.

Az előzőekben tárgyalt igerészek a 27b azon olvasatát hivatottak alátámasztani, amely 70 lélekben határozta meg Jákób Egyiptomba bemenő háza népét (lásd a 4. függelékét). Az összegző igeversék tárgyalása során viszont érezhettük, hogy e számolás meglehetősen erőltetett, ugyanis a 66 utódhoz olyan nevek is hozzáadódtak, akiket aligha tartalmazhatott egy olyan lista, amely az Egyiptomba levonulók névsorát örököltette meg. Ugyanakkor, ha Jákób valóban beletartozott ebbe a 70 főbe, akkor a 27b miért említi külön az ősatyát? Összességében véve tehát a 70-es számadat feltehetően egy későbbi olvasata lehet a 27b szövegének.

4. A júdai kiegészítés

4.1. Az elmélet története

Gen 34; 35,21–22a, 49,3–12

A Gen 34 és 35,21–22a szoros kapcsolata a 49,3–12-vel már régóta ismert tézis a szövegkritikában.⁵³ A Gen 49. fejezetében arról értesülünk, hogy Jákób magához hívhatja a fiait, hogy kijelentse nekik mindazt, ami a jövőben fog történni velük (1–2). Jákób mindegyik fiát megszólítja, de az első tényleges

⁵³ Pl. Wellhausen, Julius: *i. m.* 60.

áldásra csak Júda esetében kerül sor (8–12). Mindez azért érdekes, mert az atyai áldás előbb mindig az elsőszülött gyermeket illette meg (vö. 27,1–33). A 49,3–4 szerint Rúben azért vesztí el az áldáshoz való elsőszülöttségi jogát, mert korábban apja egyik ágyasával, Bilhával hált (35,22a; vö. 1Krón 5,1–2). Jákób ugyanakkor a soron következő két testvért, Simeont és Lévit is megfosztja ettől a kiváltságtól (Gen 49,5–7) a Sikemben véghezvitt vérontásuk miatt (34,25–29).⁵⁴ A Gen menetét megszakító elhelyezkedésük, a könyv kronológiájához való anakronisztikus illeszkedésük, valamint a Júdai Királyság nézeteivel kapcsolatos hasonlóságok miatt joggal következtethetünk arra, hogy az említett szövegrészek utólagosan kerültek bele Mózes első könyvébe.

A sikemi vérfürdőt és annak előzményét bemutató 34. fejezet a sikemi és bételi oltárépítés történetét (33,17–20; 35,[1–4]5–8) szakítja félbe. Habár Sikem városa mindenképp kapcsolópontul szolgál a két történet között, a település eltérő megítélései már inkább a két szövegrész különállóságát erősítik. Míg a 33,17–20 olyan szent helyként tekint Sikemre, ahol Jákób, Ábrahámhoz hasonlóan (12,6–7), szintén oltárt épített Isternek (33,20), addig a következő fejezet már olyan szentségtelen városként ábrázolja Sikemet, ahol egykor körülmetéletlen emberek laktak (34,14). Ráadásul ezen körülmetéletlen emberek egyike szeplőteleníti meg Jákób leányát, Dinát (2). Emiatt igázza le aztán Simeon és Lévi a várost és rabolja el annak minden gazdagságát (25–29), és mindezt úgy teszik, hogy a könyv idősíkja szerint még meglehetősen fiatal életkorban lehettek.⁵⁵ A majdani északi országrész fő kultuszhelye iránt táplált ellenszenv pedig a kiegészítés júdai eredetét látszik erősíteni.

A sikemi és bételi oltárépítés után Benjámín születésének keserédes történetéről olvasunk (35,16–20). Az utolsó gyermek világrajövetele után logikus lenne, ha egyből a fiakat összegző felsorolás (22b–26) következne. A 21–22a azonban megszakítja a történet menetét. Még furcsább viszont, hogy a könyv időrendje szerint Rúben legfeljebb csak a húszas évei elején járhatott (lásd

⁵⁴ Szintén érdekes adalék, hogy a testvérek történetei megoldatlanok maradnak. Jákób tudomást szerez Rúben helytelen kapcsolatáról (35,22a), de ezt még nem követi semmilyen büntetés. Ehhez hasonlóan marasztalja el Jákób Simeon és Lévi kegyetlen tettét (34,30), de a történet itt megszakad, és nem lesz következmény. A lezáratlan történetek feszültségei csak a 49,3–7-ben nyernek megoldást.

⁵⁵ Jákóbnak a feleségeitől született gyermekei (Benjámín kivételével) mindössze 7 év leforgása alatt jöttek világra (29,27–30). Így József és az idősebb testvérek között csupán pár év korkülönbség lehetett. Több fejezettel a Gen 34 után József még csak 17 éves (37,2b).

az előző lábjegyzetet), amikor a már meglehetősen előrehaladott korban levő apjának egyik ágyasával halt. A helytelen kapcsolatot létesítő másik fél ráadásul az a Bilha, akit a későbbiekben majd két északi törzsnek az ősanjaként tartanak számon.

Gen 38

Az imént tárgyalt szövegrészeket Erhard Blum egy különálló redakcióhoz sorolta, amelyet ő „júdai szövegcsoporthoz” („judäischen Textgruppe”) nevezett el, és amelyhez még hozzávette a Gen 38. fejezetét is.⁵⁶

Júda és Támár története kapcsán ugyanazok a feszültségek jönnek elő, mint a korábbiakban tárgyaltaknál. A Tórához írt kommentárjában már Rashi is megjegyzi, hogy a 38. fejezet megszakítja a József-elbeszélés fonalát.⁵⁷ Ibn Ezra még azt is hozzátette ehhez, hogy a beillesztett fejezet az események idővonalához is nehezen kapcsolódik.⁵⁸ Ugyanakkor a Gen 38 szövegében szintén felfedezhető egyfajta rokonszenv a déli királyság iránt. Habár Júda tette vegyes érzelmeket válthat ki a modern kori olvasóban, a történet szerzőjének eredeti szándéka mégis távol állhatott attól, hogy Júdát negatív szereplőként tüntesse fel. Júdát az adott fejezet egy előkelő emberként ábrázolja (38,12b.18a). A pátriárka már nem számít házasembernek (12a), amikor bemegy Támárhoz, és nincs tudomása az illető valós kilétéről (16b). Ráadásul a történet végkimenetele kifejezetten pozitív kicsengésű. Támár ikreket szül Júdának (27–30), akik közül Pérec jön először a világra (28–29). Pérec lesz tehát Júda első olyan fia, akit már nem a kánaáni felesége hoz a világra,⁵⁹ és akinek a leszármazottai közül kerülnek majd trónra Júda királyai. Talán éppen a dávidi vérvonal igazolása lehetett a történet eredeti szándéka is.

⁵⁶ Blum, Erhard: *Die Komposition der Vätergeschichte*. Wissenschaftliche Monographien zum Alten und Neuen Testament 57. Neukirchener Verlag, Neukirchen-Vluyn 1984, 209–229.

⁵⁷ Feig András – Németh Yaakov (ford.): *A Rási kommentár a Tórához. Mózes első könyve*. Klasszikus Zsidó Művek Magyarul 9. Zsidó Tudományok Szabadegyeteme, Budapest 2009, 469., 479–480.

⁵⁸ Júda és Támár története a könyv idősíkjában József 17. és 30. életéve között helyezkedik el (37,2.38a; 41,46a). Júda csak pár évvel idősebb Józsefnél, de a történet szerint a két legidősebb fia, Ér és Ónán már házasulandó korban vannak (38,6.8). Ld. Strickman, Norman – Silver, Arthur M. (trans.): *i. m.* 354–355.

⁵⁹ Persze nem zárható ki, hogy Súa leányához (Gen 38,2) hasonlóan esetleg Támár is kánaáni lett volna, de mindenképpen érdekes, hogy az író hallgat az utóbbi személy származásáról.

Gen 30,21

A fentebb tárgyalt és eléggé pikáns szövegrészek mellett David M. Carr a Gen 30,21-et is a júdai kiegészítés részének tekinti, amelyben Dina születéséről olvasunk, aki aztán a 34. fejezet egyik kulcsszereplője lesz.⁶⁰ Korábban már többen is beszámoltak arról, hogy a Jákób fiairól szóló híradásoktól eltérően (29,32–35a-b, 30,5–8.10–13.17–20.22–24) Dina neve mellett nem találunk etimológiát.⁶¹ Emellett a 30,21 is anakronisztikusan illeszkedik az adott szövegkörnyezetbe.⁶² Viszont a fenti kiegészítésekkel ellentétben itt már nem olvashatunk olyan kijelentést, amely a Júdai Királyság kiemelkedő szerepére utalna. Mindez nem meglepő, ugyanis az igencsak rövid vers beillesztésének minden bizonnyal az lehetett az elsődleges célja, hogy a 34. fejezetben szereplő Dina származását igazolja. Azonban a leánytestvér hitelesítésére a Gen további fejezeteiben – leszámítva a 46. fejezet listáját – már nem kerül sor. Amikor Jákób elszökik az apósától, Lábántól, csak a feleségeit és a fiait viszi magával (31,17). Nem sokkal később, a Jabbók révén való átkelésnél szintén csak a fiakról értesülünk a feleségek mellett (32,23). Ugyanakkor a 35,22b–26 listája is csak a fiúgyermekeket említi.

4.2. A redakció szerkesztései

A júdai redakcióhoz tartozó 30,21-en és a 34. fejezeten kívül tulajdonképpen csak egy szakaszban találkozunk még Dina nevével: az Egyiptomba lemenő személyek listájában (46,15b). Viszont Dina neve itt is nehezen illeszkedik a tágabb szövegkörnyezetbe, jelen esetben a József-elbeszélésbe.⁶³ A lista

⁶⁰ Carr, David M.: *Reading the Fractures of Genesis: Historical and Literary Approaches*. Westminster John Knox Press, Louisville, KY 1996, 252.

⁶¹ Ld. 58. lábjegyzet.

⁶² Jákób gyermekeinek a világrajövetele a Lábánnál töltött második hét év alatt történik (29,27–30). Az ősatyának összesen hat fia születik Leától (30,20b) és ezt követően értesülünk Dina megszületéséről (21). A Leától született negyedik gyermek születése után viszont arról értesülünk, hogy Lea egy ideig nem szült (29,35c; 30,9). Ekkor adja feleségül Jákóbnak a szolgálóját, Zilpát, aki két gyermeket szül az ősatyának, Gádot és Ásert (10–13). A két gyermek világrajövetele legalább másfél évet vehetett igénybe. Ha tehát Lea ez alatt a másfél év alatt nem szült, akkor a hét esztendő hátralevő pár évében a már általa szült fiai, Izsakhár és Zebulon (17–20) mellett kevés ideje lett volna Dina világrahozatalára.

⁶³ A József álmában szereplő tizenegy csillag a pátriárka testvéreit jelképezi (3,9–10), akik a továbbiakban szintén arról számolnak be, hogy Józseffel együtt összesen tizenketten voltak testvérek (42,13.32).

bizonyos részei ugyanakkor még a 38. fejezettel is rokonságot mutatnak, hiszen tudomásuk van Éri és Ónán haláláról (46,12b). A 12b ugyanakkor arról tudósít, hogy Pérecnek már vannak fiai. Azonban Jákób dédunokáinak megjelenése csak még nagyobb anakronizmushoz vezet.⁶⁴ A lista összegzése után a dávidi vérvonalhoz tartozó Júda kerül vezető szerepbe, ugyanis ő mutatja az Egyiptomba vezető utat (28a), noha a korábbiakban már a testvérei is jártak azon a földön. Mindezek alapján joggal következtethetünk arra, hogy a József-elbeszélés narratív jellegéhez igencsak nehezen illeszkedő lista szintén a júdai kiegészítő redakcióhoz tartozhatott (lásd az 5. függelék).

46,8a

„És ezek Izráel fiainak nevei, akik bementek Egyiptomba...”

A Genézis könyvéhez írt kommentárjaikban már többen is kifejtették azon észrevételüket, hogy a 46. fejezet listája eredetileg nem az Egyiptomba levonuló családtagok neveit tartalmazhatta, hanem csak egyszerűen Jákób utódait.⁶⁵ Ezt a hipotézist igazolja Éri és Ónán említése is (12b). Ha ugyanis Éri és Ónán már valóban nem éltek a levonuláskor, akkor nevüket elég lett volna pusztán csak kihagyni a listából. Ha pedig a lista valóban a Jákób háznépének azon tagjait sorolta fel, akik levonultak Egyiptomba (27b), akkor miért csak az utódok nevét veszi számba, holott a pátriárkák fiainak a feleségei is ott voltak a levonulók között (5b)? Sokkal tanácsosabb tehát azt feltételezni, hogy az Egyiptom földjére vándorló személyek listája előtt már létezett egy olyan lista, amely az utódok nevét tartalmazta. A lista szövege viszont bizonyos módosításokat igényelhetett az új kontextus miatt. Ezen szerkesztések közé tartozhatott a listát felvezető 8a versrész is, amelyben már az Egyiptomba való bemenetelről olvasunk.

⁶⁴ József eladása után (38,1a) Júdának összesen öt fia születik, akik közül a három legidősebb már a házasulandó kort is elérte (6.8.14b). Ha Pérecnek már több fia is született a levonulásig, akkor mindez azt jelentené, hogy ikertestvérével együtt már ő is érett korba lépett. József eladása és az Egyiptomba való levonulás között viszont csak nagyjából 23 év telik el (vö. 37,2b; 41,29–30.46–47.53–54; 45,6). Ásernak már szintén vannak unokái, akiket Júdához hasonlóan ugyanúgy a negyedik fia nemzett (46,17b). A pszeudográf Jubileumok könyve nem említi a pátriárkák unokáit a lista közlésekor (Jub 44,11–33).

⁶⁵ Ld. többek közt: Driver, Samuel R.: *i. m.* 365. Skinner, John: *i. m.* 493. Westermann, Claus: *Genesis 37–50: A Commentary*. Trans. by John J. Scullion. Augsburg Publishing House, Minneapolis 1986, 158.

46,10b

„...a kánaáni nő fia.”

Amint arról már szóltunk, az Ószövetség könyvei nem részletezik, hogy ki is volt pontosan Simeon utolsó gyermekének az anyja. Az egyedüli hely, amellyel valamilyen szinten össze tudjuk kapcsolni ezt az információt, a Gen 34-ben található, ugyanis ez a fejezet arról számol be, hogy amikor Simeon és Lévi kifosztották Sikemet, akkor elrabolták a város férfiainak a feleségeit is (34,29).⁶⁶ A történet írója szerint a sikemiek kánaániak voltak (vö. 2.30). A szerző ugyanakkor negatív értelemben beszél a kánaáni város lakóiról. Hasonlóan negatív megkülönböztetés lehet azon megjegyzés a 46,10b-ben, amely szerint Simeon utolsó gyermekének anyja kánaáni származású volt. A kiegészítés miéértjére majd a 26a és 27b tárgyalása során fogunk kitérni.

46,12b

„De ÉR és Ónán meghaltak Kánaán földjén,
viszont lettek Pérecnek fiai: Hecron és Hámul.”

Az egyik szükségszerű kiegészítést minden bizonnyal a Gen 38-ban közzölt halálesetek indokolhatták (38,7.10). A 46,12b lényegében véve ezeket ismétli meg, amikor beszámol ÉR és Ónán haláláról. A lista felsoroló jellegétől való eltérés miatt nem zárható ki, hogy a 12b beillesztésére éppen azért lehetett szükség, hogy a lista megfeleljen a júdai kiegészítéshez tartozó 38. fejezetnek. Azonban az elhunyt utódok helyét valamiképpen pótolni kellett, hogy megmaradjon a 66-os végösszeg. A Júdai Királysággal szimpatizáló redaktor érthető módon nem a még életben levő legidősebb testvérnek, Sélának az utódaival (vö. 1Krón 4,21) pótolta az elhunyt személyeket, hanem a dávidi vérvonalhoz tartozó Pérec fiaival, Hecronnal és Hámullal (vö. Num 26,21; 1Krón 5,2).

46,15b.17b.27a

„...és Dinát a lányát.”

„És Beriá fiai:
Heber és Malkiál.”

⁶⁶ A későbbi zsidó legendák szintén a sikemi asszonyok elrablásával hozzák összefüggésbe Simeon feleségét. Ld. Ginzberg, Louis: *Legends of the Jews*. Trans. by Henrietta Szold and Paul Radin. Vol. 1. 2nd ed. The Jewish Publication Society, Philadelphia, PA 2003, 309., 348.

„És József fiai,
akik Egyiptomban születtek neki: két lélek.”

A nemzetségtáblázat József elbeszélésébe való felvétele szintén módosításokat igényelhetett. Ugyanis az új kontextus miatt József és fiai már nem szerepelhettek az Egyiptomba lemenők listájában. Így hát a pátriárkának és utódainak ki kellett kerülniük a listából, és nevüket már csak az Egyiptomba lemenő személyek felsorolása után (46,27a) lehetett megemlíteni, éspe- dig úgy, hogy a szerkesztő meghagyta ugyan az „és József fiai” (וּבְנֵי יוֹסֵף) szavakat, amellyel a kivett igerész is kezdődhetett, de az utódokat már nem közölte név szerint, hanem csak a számukról tájékoztatott, az egyiptomi tartózkodásukat viszont fontosnak tartotta megemlíteni. Azonban a törlés következtében kiesett három szereplőt valamiféleképpen pótolni kellett. Erre az első opciót a 34. fejezetben szereplő Dina jelenthette, aki az állítólagos redakció nyomán szintén bekerült a 30,21 versbe.

A további két hiányzó utód helyét a redaktor ugyanúgy Jákób dédunokáival pótolta, mint ahogyan azt Júda fiainak pótlásánál is tette. Nem tudhatjuk biztosan, hogy a redaktor miért éppen Áser unokái közül választott a megmaradó két helyre, de talán az unokák nevét közlő igerész elhelyezkedése indokolhatta ezt. Ugyanis Áser utódai és a Zilpa fiai összegző vers után már József fiai következtek volna a listában. De mivel ők kiestek onnan, így Heber és Malkiál tulajdonképpen az ő helyükre került.

46,26a.27b

„Minden lelke Jákóbnak, aki bement Egyiptomba,
az ő ágyékából valók, ez alól kivételt képeztek Jákób fiainak feleségei...”
„Minden lelke Jákób háza népének, aki bement Egyiptomba: hetven.”

A 26. vers szerint Jákóbnak összesen 66 utódja ment le Egyiptomba. De ehhez a számhoz nem tartoztak hozzá Jákób fiainak a feleségei. Azonban ha hozzáadjuk ehhez a feleségeket, akkor egy jóval nagyobb számot kellene kapnunk. Ha viszont a 12 testvér feleségeit hozzáadjuk a 66 főhöz, akkor összesen 78 főt kapnánk eredményül. Azonban a 75-ös eredményre jutó redaktor minden bizonnyal nem számolta a lemenőkhöz a 3 feleséget.

A redaktor nem sorolta Józsefet az Egyiptomba vonuló személyek közé, hiszen ő már azon a földön élt, itt ismerte meg Ón papjának lányát, Ászentot, akit feleségül vett. Így József feleségét sem számolhatta hozzá a lemenőkhöz.

A következő feleség, aki a redaktor értelmezése szerint szintén nem kerülhetett a lemenő személyek közé, Júda kánaáni felesége lehetett, aki a 38. fejezet alapján még a levonulás előtt hunyt el (38,12a). Az utolsó gyermekeit már Támár szüli Júdának (27–30), akivel kapcsolatban a történet írója azt is megemlíti, hogy Júda többé nem érintette őt (26b).

A harmadik személy minden bizonnyal Simeon felesége lehetett. Az, hogy Simeon utolsó gyermekét már egy kánaáni nő szüli, akár úgy is értelmezhető, hogy a korábbi gyermekeinek anyja már nincs életben. Amint azt már a 46,10b tárgyalása során is megjegyeztük, a szöveg itt azt emeli ki az utolsó fiú esetében, hogy az anyja kánaáni volt. Ez pedig inkább negatív vonatkozású jelzés, amelynek feltehetően a 34. fejezet eseményeihez (34,29) lehet köze.⁶⁷ Miután a redaktor kánaániak iránt tanúsított ellenszenv már ebben a fejezetben is jól megmutatkozott (2a),⁶⁸ joggal feltételezhetjük, hogy a kánaáni származású asszonyokat nem számolta az Egyiptomba lemenő személyek közé.

⁶⁷ A kánaáni nők iránti ellenszenv a Genezis könyvének más helyein is megmutatkozik. Ábrahám kifejezetten megtiltja szolgájának, hogy Izsáknak kánaáni feleséget hozzon (24,2–3), és majd Izsák is azt javasolja Jákóbnak, hogy ne a kánaániak közül válasszon feleséget magának, hanem az mezopotámiai legyen (28,1–2). A Jubileumok könyve Kánaán apjának, Hám-nak a vétkével hozza összefüggésbe a kánaániakkal való vegyes házasság helytelenítését (Jub 22,20–21), amelyről a Gen 9,20–27-ben szintén olvashatunk. A Jubileumok könyvének egyik etióp kézírata (London, British Museum Orient, 485) már nem kánaániként (Jub 34,20), hanem cefátiként említi (44,13) Simeon utolsó fiának anyját. Ez viszont nem sokat változtat a szöveg eredeti értelmén, mivel a Bír 1,17 kánaániak által lakott településként írja le a várost. A Bírak könyvének kezdő versei szerint Isten Júdát bízta meg azzal, hogy elsőként vonuljon fel a kánaániak ellen (1,1–2). Júda eleget tesz a megbízásnak, és kiűzi a kánaániakat a vidékről (4–16). A történetben azonban egy második szál is megjelenik. Habár Isten csak Júdát bízta meg a feladattal, ő ennek ellenére Simeont is felkéri, hogy segítsen neki (3), aki el is megy vele, de érdekes módon sehol sem olvasunk arról, hogy segített volna Júdának a kánaániak ellen folytatott küzdelemben. Csak a 17. versben jelenik meg újra, amikor besegít Júdának a Cefátban lakó kánaániak leigázásánál. A Jubileumok könyve tehát abból a városból származtatja Simeon utolsó gyermekének, Saulnak az anyját, amelyet a Bír 1,17 szerint Júda Simeonnal együtt igázott le. Mindenképpen érdekes tehát, hogy azon két törzs igázta le a kánaániakat, akik felmenői egykoron kánaáni nőkkel háltak.

⁶⁸ A körülméletlen Sikem apját, Hamórt Kánaán egyik utódjától, a hivviektől származtatta (10,15–17). A Józs 24,32 és a Bír 9,28 nem említi Sikem apjának származását, a Gen 34 viszont Kánaán egyik nemzetségétől, a hivviektől (vö. Gen 10,15–17) eredezteti őt (34,2). A Num 26,29–31, a Józs 17,2 és az 1Krón 7,14–19 is számotart egy Sikem nevű személyt, de már úgy, mint Manassé leszármazottját.

A szerző részéről mindenképp feltűnő, hogy a női nem képviselőit következetesen megjeleníti a kiegészítésekben. Ezek a női szereplők pedig kifejezetten pozitív szerepet kapnak, noha Dinával és Támárral is úgy bánnak, mint valami paráznákkal (34,31; 38,15). Sikem annyira megszereti Jákób leányát, hogy bármit megadna érte az apjának és testvéreinek (34,11–12). Júda még magánál is igazabbnak tartja Támárt (38,26a). A redaktor tehát szimpatizál a női szereplőkkel, ugyanakkor nem támogatja a kánaániakkal való vegyes házasságot. Ennek függvényében érthető, hogy az idegen származású feleségeket nem számolja hozzá Jákób háza népéhez.

5. A nemzetségtáblázat forrásai

5.1. Jákób fiainak listája

46,8b

„Jákób és fiai.”

A Gen 46-ban olvasható lista tehát egy olyan nemzetségtáblázat lehetett eredetileg, amely Jákób 66 utódját tartalmazta.⁶⁹ Azonban a szöveg bizonyos részei arról tanúskodnak, hogy az adott nemzetségtáblázat több, egymástól jól elkülöníthető forrás egybeszerkesztéséből jöhetett létre (lásd a 6. függelék).

A korábbi forrás egy olyan lista lehetett, amely csak Jákób fiainak sorát tartalmazta. Ehhez a listához tartozhatott a lista elején szereplő 8b szövege is, amely nem említ unokákat, csak az ősatyát és fiait (יעקב ובניו). Az Ószövegség bizonyos helyein a „fiak” megfogalmazás olykor a távolabbi leszármazottakat is jelentette (vö. pl. Deut 32,8^{MSZ}), a 8b esetében ezt valószínűtlen lenne feltételezni, mivel az unokák között lányutódot is találunk (Gen 46,17a).

46,8c

„Jákób elsőszülöttje Rúben.”

A 8c Rúben elsőszülöttségét közli. Ezt a 35,22b–26 listája is kiemeli (23), viszont más sorrendben közli a fiak neveit. Ugyanis a 35,22b–26 a fiak születési sorrendje (vö. 29,32–30; 13.17–20.22–24; 35,16–20) szerint közli az utó-

⁶⁹ Westermann szerint a forrás korai eredetére utal a bírák korában használt nevek gyakorisága, és az a tény is, hogy a listában található teofórikus nevek mindegyike tartalmazza az לך szót. Ld. Westermann, Claus: *i. m.* 161.

dokat, míg a 46. fejezet listájában a feleségek sorrendje a mérvadó: az első feleség és a szolgálója, majd a második feleség és a szolgálója. Ha Jákób fiait az utóbbi sorrend szerint csoportosítjuk, akkor érdekes szimmetriát fedezhetünk fel. A gyermekek születésének történetéből az derül ki, hogy Lea és Rákhel nemcsak a vér szerinti fiaikat tekintették sajátjaiknak, hanem a szolgálóik fiait is (vö. 30,3).⁷⁰ Lea és a szolgálója, Zilpa összesen 8, míg Rákhel és szolgálója, Bilha összesen 4 fiúgyermeket hozott a világra. Vagyis Jákób első feleségének kétszer több fia született, mint a másodiknak.⁷¹ Mindez akár a feleségek eltérő rangját is jelképezhette.⁷²

46,15a.18a.22a.25a

„Ezek Lea fiai,
akiket Jákóbnak szült Felső-Mezopotámiában.”

„Ezek Zilpa fiai,
akit Lábán adott a lányának, Leának, és ezeket szülte Jákóbnak.”

„Ezek Rákhel fiai,
akik Jákóbnak születtek.”

„Ezek Bilha fiai,
akit Lábán adott a lányának, Rákhelnek, és ezeket szülte Jákóbnak.”

A 8b szövegéhez hasonlóan a feleségek és szolgálóik fiait lezáró ígéresek (15a.18a.22a.25a) szintén csak fiakról beszélnek. Ezek kapcsán viszont szintén csak nem hozható fel érvként az, hogy a „fiak” szó egyúttal a záró versek előtt felsorolt unokákat is jelenthette, ugyanis 15a a következőről számol be: „Ezek Lea fiai, akiket Jákóbnak szült Felső-Mezopotámiában” (אלה בני לאה אשר ילדה ליעקב בפדן ארם). Ez pedig fontos bizonyítékul szolgálhat arra, hogy a szóban forgó 15a és az ahhoz nagyon hasonló záró szövegrészek eredetileg nem voltak kapcsolatban olyan listával, amely Jákób unokáit is tartalmazta volna.⁷³

⁷⁰ Ez ugyanakkor azt is bizonyítja, hogy a feleségek adnak nevet a szolgálók fiainak is (30,6.8.11.13).

⁷¹ Jacob, Benno: *i. m.* 833. Az utódok számának szimmetrikusságára a Genézis könyvének más helyén is találunk példát. Náhornak a feleségétől, Milkától (11,29) szintén 8 fia születik, míg az ágyasától, Reumától 4, vagyis feleannyi (22,20–24).

⁷² A Jákób-elbeszélés szerint a pátriárka jobban szerette Rákhelt, mint Leát (29,30), de ettől függetlenül Lea számított az első feleségnek (23).

⁷³ A 35,22b–26 szövege szintén megemlíti Felső-Mezopotámiát (26c), viszont nem túl következetes módon, ugyanis a 24. versben Benjámin neve is megjelenik, noha a fejezet előbbi

5.2. A pátriárkák gyermekeinek listája

46,9–10a.11–12a.13–14

„És Rúben fiai:

Hanok és Pallu és Hecron és Karmi.

És Simeon fiai:

Jemuél és Jámin és Ohad és Jákin és Cohár és Saul.”

„És Lévi fiai:

Gérson, Kehát és Merári.

És Júda fiai:

Ér és Ónán és Séla és Pérec és Zerah.”

„És Izsakhár fiai:

Tóla és Puvvá és Jób és Simron.

És Zebulon fiai:

Szered és Élon és Jahleél.”

A feltételezett nemzetségtáblázat későbbi forrása már egy olyan lista lehetett, amely a pátriárkák gyermekeinek a neveit tartalmazta. A Lea ágáról származó unokák – egy kivételével – a párhuzamos listákban (Num 26,5–6.12–13.19–20.23–24.26; 1Krón 2,3–4; 4,24; 5,3; 6,1; 7,1) is szerepelnek. Az egyedüli kivétel Ohad, akit a Gen 46,10a Simeon fiai között tüntet fel. Az Ex 6,15a ugyan szintén említést tesz Ohadról, de ennek esetében feltehetően a Gen 46,10a szó szerinti átvételéről lehet szó.⁷⁴

részében arról értesülünk, hogy Jákób legkisebb fia már nem ott született (16). A jelen alfejezetben tárgyalt lista viszont sokkal következetesebb módon használja a helységnevet, ugyanis míg az első feleségnél, Leánál azt közli, hogy a fiai Felső-Mezopotámiában születtek (46,15a), addig Benjámín anyjánál, Rákhelnél már nem számol be ilyesmiről.

⁷⁴ Az elmélet alapjául az alábbi észrevételek szolgálnak:

1. Mind a Gen 46,10a, mind pedig az ezzel szó szerint megegyező Ex 6,15a Jemuélnak (יְמוּאֵל) nevezi Simeon első fiát, míg a Num 26,12-ben és az 1Krón 4,24-ben már a Nemúel (נְמוּאֵל) névvariáns szerepel. Míg a Nemúel név még máshol is előfordul a Tórában (Num 26,9), addig a Jemuél névvel sehol máshol nem találkozunk az Ószövetségben a már említett két ígehelyen kívül. A két név közötti eltérés nehezen magyarázható szövegromlással, mivel a ך̣ és ך̣̣ betűk nehezen téveszthetők össze egymással a paleo-héber, illetve a kvadrát-héber írásban. Mivel a két ínyhang hasonló hangzású, sokkal inkább feltételezhető az, hogy a Nemúel név Jemuél névvé való módosulása még a szájhagyomány szintjén történhetett meg, és már ez utóbbi formában kerülhetett a Gen 46 listájába, majd innen az Ex 6,15a szövegébe is.

Az ismeretlen eredetű név elhelyezkedése viszont magyarázatul szolgálhat az eredetére. A Gen 46,10a-ban és az Ex 6,15a-ban Ohad neve a Jámin (וימין) és a Jákin (ויכין) név között szerepel. Mivel Ohad (אהד) neve nagyon hasonlít az „egy” (אחד) és a „másik” (אחר) szavakhoz, elképzelhető, hogy a név vagy az אהד, vagy az אחר formában jelent meg a korábbi szövegben, és a mindössze az egy betűben eltérő Jámin (וימין) és Jákin (ויכין) nevek megkülönböztetésére szolgálhatott. A feltételezett szövegromlás többféleképpen is megtörténhetett a szóbeli és az írásbeli hagyományozás szintjén, s így Ohad neve aligha szerepelhetett az eredeti listában.

46,1–17a

„És Gád fiai:

Cifjon és Haggi, Súní és Ecbón, Éri és Aródi és Aréli.

És Áser fiai:

Jimná és Jisvá és Jisvi és Beriá és Szerah a lánytestvérük.”

A legkevesebb szövegmodosuláson talán Zilpa fiainak a listája mehetett át (vö. Num 26,15–17.44–46; 1Krn 7,30). A listának az a különlegessége, hogy az utódok között már egy lányutód neve is megjelenik. Szerahval már a párhuzamos listákban is találkozunk (Num 26,46; 1Krn 7,30), így az ő neve valószínűleg már a kezdetektől fogva ott szerepelhetett a listában. Miatta inkább a pátriárkák gyermekeinek listájáról tanácsosabb beszélni, mint a pátriárkák fiainak listájáról.

46,21

„És Benjámin fiai:

Bela és Beker és Asbél, Géra és Naamán, Éhi és Rós, Muppim és Huppim és Árd.”

A Gen 46,22a szövegében található „fiai” szó többes száma miatt az feltételezhető, hogy József neve is ott szerepelhetett Jákób fiainak listájában.

2. A Gen 46,10a és az Ex 6,15a Cohárnak (צחר) nevezi Simeon utolsó előtti fiát, míg a Num 26,13 és az 1Krn 4,24 már a Zeráh (זרח) névvel illeti. Ez az eltérés a nevek elején szereplő צ és ז sziszegő mássalhangzók hasonló hangzása miatt szintén magyarázható a szóbeli hagyományozással, másrészt pedig a szövegek áthagyományozásában szintén nem ismeretlen betűcserével is (ח > צ).

3. A Gen 46,10a és az Ex 6,15a egyaránt beszámol arról, hogy Simeon utolsó gyermekét, Sault már egy kánaáni nő szülte. A Jákób utódainak nevét tartalmazó párhuzamos listák nem közlik ezt az információt. Az adott szövegrészt az előző fejezetben soroltuk a júdai kiegészítő redakcióhoz.

A pátriárkák gyermekeinek listája szintén tartalmazhatta József nevét, úgy, ahogyan a gyermekeiét is. Az ő nevüket tartalmazó szövegrész viszont kikerülhetett abból a listából, amely már az Egyiptomba levonulók névsorát tartalmazta. A későbbi 70 fő elérése érdekében az állítólagos deuteronomista redakció ugyan visszahozta őket a listába, de az új szövegrész felépítése már érezhetően nem azt az egyszerűbb mintát követte, mint amelyet a pátriárkák gyermekeinek a listája követett.

A 21. vers Benjámín 10 fiát sorolja fel, s ennek alapján a legkisebb fiúnak volt a legtöbb gyermeke. A Num 26,40 és a 1Krón 8,3–4 párhuzamos listáiban viszont néhány utód már nem a pátriárka fiaként, hanem az elsőszülött fiának, Belának a gyermekeként szerepel. Ez utóbbi listák beszámolóit viszont nemcsak a Gen 46,21 beszámolójától térnek el jelentős mértékben, hanem egymástól is. A Gen 46 forrásainak rekonstruálása során kénytelenek vagyunk elfogadni a 21. vers olvasatát, mivel ennél kevesebb fiú esetén nem jönne ki az unokák 54 fős és az utódok 66 fős létszáma (26b).

46,23–24

„És Dán fiai:

Husim.

És Naftali fiai:

Jahceél és Gúni és Jécer és Sillém.”

A 23. vers így kezdődik: „És Dán fiai” (וּבְנֵי דָן). A többes szám használata elsősre ellentmondásosnak tűnhet, mivel ezt követően csak egyetlen utód (חַשִּׁים) nevééről értesülünk. A Num 26,42-ben is csak egyedül Suhámról⁷⁵ értesülünk, annak ellenére, hogy a vers többes számban beszél Dán fiairól és a nemzetségeikről: „Ezek Dán fiai a nemzetségeik szerint: Suhámtól a suhámi nemzetség. Ezek Dán nemzetségei a nemzetségeik szerint” (אֵלֶּה בְּנֵי דָן לְמִשְׁפַּחְתָּם לְשׁוּחַם מִשְׁפַּחַת הַשׁוּחַמִּי אֵלֶּה מִשְׁפַּחַת דָּן לְמִשְׁפַּחְתָּם). Az 1Krón 7,12 szövegében viszont más utódok nevei is szerepelnek. A vers elején olvasható Suppim (שַׁפִּים) és Huppim (חַפִּים) feltehetően azonos lehet Benjámín azon utódaival, akiket a Gen 46,21 a Muppim (מַפִּים) és a Huppim (חַפִּים), míg a Num 26,39 igeverse a Sefufám (שַׁפּוּפָם) és a Húfám (חׁוּפָם) névvel említ. Az igevers viszont nehezen illeszkedik a Benjámín utódait fel-

⁷⁵ A Num 26,42-ben a Suhám (שׁוּחַם) név szerepel, amely egy betűcsere eredményeként jöhetett létre. Vö. Wevers, John W.: *Notes on the Greek Text of Numbers*. Septuagint and Cognate Studies 46. Scholars Press, Atlanta, GA 1998, 448. Az 1Krón 7,12-ben a Husim (חַשִּׁים) névvel találkozunk.

soroló előző szövegegységhez (1Krón 7,6-11), ezért többen is úgy vélik, hogy az „és Suppim és Huppim” (ושפם וחפם) szavakat utólagosan illesztették hozzá a 7,6–11 szövegéhez, míg az igevers további része (12b) már Dán fiainak a listáját közölhette.⁷⁶

Habár Dán neve nem található meg a MSZ-ben, de több érv is amellett szól, hogy az igevers korábbi olvasatában vagy a felhasznált forrás szövegében mégis szerepelnie kellett. A következő igeversben található utódlistán már Dán testvérének, Naftalinak a fiáról olvasunk (13), akik után a „Bilha fiai” (בני בלהה) szavakat találjuk, amelyek többes száma szintén feltételezi Dán nevének korábbi említését.⁷⁷

A 12b eredeti szövegének széles körben elfogadott helyreállítása August Klostermann nevéhez fűződik.⁷⁸ A Biblia Hebraica Stuttgartensia kritikai aparátusa is ezt az olvasatot ajánlja:⁷⁹

⁷⁶ Curtis, Edward L. – Madsen, Albert A.: *A Critical and Exegetical Commentary on the Books of Chronicles*. The International Critical Commentary. T&T Clark, Edinburgh 1910, 150. Japhet, Sara: *Herders Theologischer Kommentar zum Alten Testament. 16: 1 Chronik*. Übers. Dafna Mach. Herder, Freiburg im Breisgau–Basel–Wien 2002, 174. Klein, Ralph W.: *1 Chronicles: A Commentary on 1 Chronicles*. Hermeneia: A Critical and Historical Commentary on the Bible. Fortress Press, Minneapolis 2006, 222. Hugh G. M. Williamson feltételezése szerint viszont az állítólagos hozzáillesztés a teljes igeverset magába foglalhatta, így a 12b szövegében levő személyek is Benjámín utódai közé tartoznak. Így tehát Ír (עיר) tulajdonképpen a 7. versben szereplő Íri (עירי), Husim (חשם) a következő fejezet verseiben (8,8.11) szereplő Husim (חושים) vagy (חשים), Ahér (אחר) pedig a Gen 46,21 és a Num 26,40 igeversekben szereplő Árd (ארד) vagy Addár (אדר) lehet, ahogyan az 1Krón 8,3 is említi. Ld. Williamson, Hugh G. M.: A Note on 1 Chronicles VII 12. In: *Vetus Testamentum* 23.3 (1973), (375–379) 377–378. Az utóbbi személy nevének hozzáillesztése a 7,6–11 szövegéhez valahol talán még érthető, hiszen Suppimhoz és Huppimhoz hasonlóan ő sem jelenik meg az előző szövegegységben. Viszont ha a feltételezett szövegromlásra átesett nevet viselő Ír azonos volt az előzőekben közölt Írivel, akkor mégis mi indokolta volna, hogy egy későbbi írnok újból megemlítsé őt? A következő fejezetben szereplő Husimot, Saharajim feleségét (8,8) illetően pedig semmi utalás nincs arra vonatkozóan, hogy esetleg ő is Benjámín családjából származott volna.

⁷⁷ Bertheau, Ernst: *Die Bücher der Chronik*. Kurzgefasstes Exegetisches Handbuch zum Alten Testament. S. Hirzel, Leipzig 1854, 78.

⁷⁸ Klostermann, August: *Chronik, die Bücher der*. In: Hauck, Albert (ed.): *Realencyklopädie für protestantische Theologie und Kirche 4: Christiani – Dorothea*. J. C. Hinrich, Leipzig 1898, (84–98) 94. A szerző rekonstrukciója később meghatározó elméletté vált a kommentáriumadalomban. Ld. Benzinger, Immanuel: *Die Bücher der Chronik*. Kurzer Hand-Commentar zum Alten Testament. J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen–Leipzig 1901, 31–32. Curtis, Edward L. – Madsen, Albert A.: *i. m.*, 150. Rudolph, Wilhelm: *Chronikbücher*. Handbuch zum Alten Testament 21. J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1955, 68. Myers, Jacob M.:

MSZ:	
בְּנֵי עִיר חֶשֶׁם בְּנֵי אָחֵר	Ír fiai Husim Ahér fiai.
A BHS rekonstrukciója:	
בְּנֵי דָן חֶשֶׁם בְּנוֹ אָחֵר	Dán fiai: Husim, az egyetlen fia.

Naftali utódaival kapcsolatban az Ószövetség párhuzamos listái a Gen 46,24 beszámolójához hasonlóan szintén 4 fiút említenek (Num 26,48–49; 1Krón 7,13). Az ókori pseudográf művek listái viszont már 5 utódról beszélnek. A Jubileumok könyve Naftali ötödik gyermekét Ívnek nevezi (Jub 44,30). A Bibliai régiségek könyvében szintén 5 névvel találkozunk (LAB

I Chronicles: Introduction, Translation, and Notes. Anchor Bible 12. Doubleday & Company, Garden City, NY 1965, 54. Japhet, Sara: *i. m.*, 174.

⁷⁹ Klostermann rekonstrukciója három helyen tér el az igevers jelenlegi olvasatától: Az Ír (עִיר) név helyett a Dán (דָן) név szerepel, a második fiai (בְּנֵי) szó egyes számban van, és az אָחֵר helyett az egyes (אָחֵד) szám szerepel.

1. Klostermann rekonstrukciójának a legnehezebb pontja kétségkívül az a feltételezése, hogy az Ír név helyett eredetileg Dán neve szerepelhetett. Az utóbbi név szövegromlása viszont a szóbeli és az írásbeli hagyományozás szintjén is nehezen magyarázható. Klostermann írásának megjelenési évében Bacher Vilmos rabbi is közzétett egy rövidebb írást, amelyben felvetette annak lehetőségét, hogy az igevers írója a dáni kultuszhely iránti ellenszenv miatt nem nevezte nevén a pátriárkát, hanem a várost jelentő עִיר szóval helyettesítette a nevét, mivel a pátriárkák nevei közül egyedül csak Dánét viselte egy város is. Ld. Bacher, Wilhelm: Zu I Chron. 7, 12. In: *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft* 18 (1898), 236–238. Az 1Krón 1–9 egybeszerkesztéséért felelős írnoknak ez az ellenszenv mutatkozhatott meg az előző fejezet egyik listájában (6,51–55; vö. Józs 21,5.20–26 és 1Krón 6,46) és a 2,1–2-ben is, amelynek korábbi szövegéből szintén hiányozhatott Dán neve. Braun, Roddy: *1 Chronicles.* Word Biblical Commentary 14. Word Books, Dallas, TX 1986, 10., 107.

2. Klostermann véleménye szerint a 7,12b-ben található második „fiai” (בְּנֵי) szó eredetileg egyes számban szerepelhetett, ahogyan a LXX szövege is megőrizte: υἱὸς αὐτοῦ. A ἰ és ῑ összetévesztése valószínűsíthető betűvétel. A 7. fejezetben is gyakran előfordul. Knoppers, Garry N.: *I Chronicles 1–9: A New Translation with Introduction and Commentary.* Anchor Bible 12. Yale University Press, New Haven–London 2008, 454.

3. Az igevers végén található Ahér név, amellyel az Ószövetség más helyein sehol sem találkozunk, Klostermann szerint egy betűvétel következtében jöhetett létre, amikor is egy írnek az אָחֵד szó végén levő Ḍ-et már Ḥ-ként hagyományozta tovább. Ugyanakkor szintén ezen olvasat mellett szól még, hogy az előzőekben Izsakhár és Benjámin esetében is olvasunk szám- adatot (7,1.3.6.7). Ld. Curtis, Edward L. – Madsen, Albert A.: *i. m.* 150.

8,12), de a ránk maradt latin fordítás szövege alapján ezek beazonosítása már nehezebb feladat.⁸⁰

Ha ezek a beszámolók hitelt érdemelnek, és Naftalinak tényleg 5 gyermeke volt, akkor a pátriárkák gyermekei listájában is lehetett egyfajta szimmetrikus szerkezet: Rákhel első fiának, Józsefnek 2 fia születik, a szolgálója első gyermekének, Dánnak pedig 1. Rákhel második fiának, Benjáminnak 10 gyermeke születik, míg a szolgálója második gyermekének, Naftalinak 5.

Felmerülhet a kérdés, hogy Naftali utolsó gyermeke vajon miért kerülhetett ki a listából. Az ötödik gyermek kikerülése talán kapcsolatba hozható Ohad nevének állítólagos bekerülésével. Miután a korábban említett hipotézis szerint a „másik” (רַחֵל) szó névként (דָּחַד) rögzült a pátriárkák fiainak listájában, így már eggyel több utód szerepelt benne. Egy későbbi írnok esetleg észrevehette ezt a feszültséget, és úgy dönthetett, hogy elhagyja a listában utolsóként említett utód nevét.

Ha Naftalinak valóban volt egy ötödik gyermeke, akkor egy új szimmetria fedezhető fel. Leának összesen 24 unokája lehetett, míg a szolgálójának, Zilpának 12. A második feleségnek szintén 12 unokája lehetett, míg a szolgálójának, Bilhának 6.

Lea unokái

Rúben fiai	Simeon fiai	Lévi fiai	Júda fiai	Izsakhár fiai	Zebulon fiai
Hanok Pallu Hecron Karmi	Jemuél Jámin Jákin Cohár Saul	Gérson Kehát Merári	Ér Ónán Séla Pérec Zerah	Tóla Puvvá Jób Simron	Szered Élon Jahleél
4	5	3	5	4	3

Összesen: 24

⁸⁰ A latin fordítás szövege a következő neveket adja meg: „Betaal, Neemmu, Surem, Opti, Sariel”. Howard Jacobson a könyvhöz írt kommentárjában bizonyos szövegromlások feltételezésével Betaalt Jahceélllel, Suremet Sillémmel, Optit pedig Gúnival azonosítja. Ld. Jacobson, Howard: *A Commentary on Pseudo-Philos's Liber Antiquitatum Biblicarum*. Vol. 1. E.J. Brill, Leiden–New York–Köln 1996, 398.

Zilpa unokái		Rákhel unokái		Bilha unokái	
Gád fiai	Áser gyermekei	József fiai	Benjámin fiai	Dán fia	Naftali fiai
Cifjon	Jimná	Manassé	Bela	Husim	Jahceél
Haggi	Jisvá	Efraim	Beker		Gúni
Súni	Jisvi		Asbél		Jécer
Ecbón	Beriá		Géra		Sillém
Éri	Szerah		Naamán		Ív
Aródi			Éhi		
Aréli			Rós		
			Muppm		
			Huppm		
			Ard		
7	5	2	10	1	5
Összesen: 12		Összesen: 12		Összesen: 6	

Összegzés

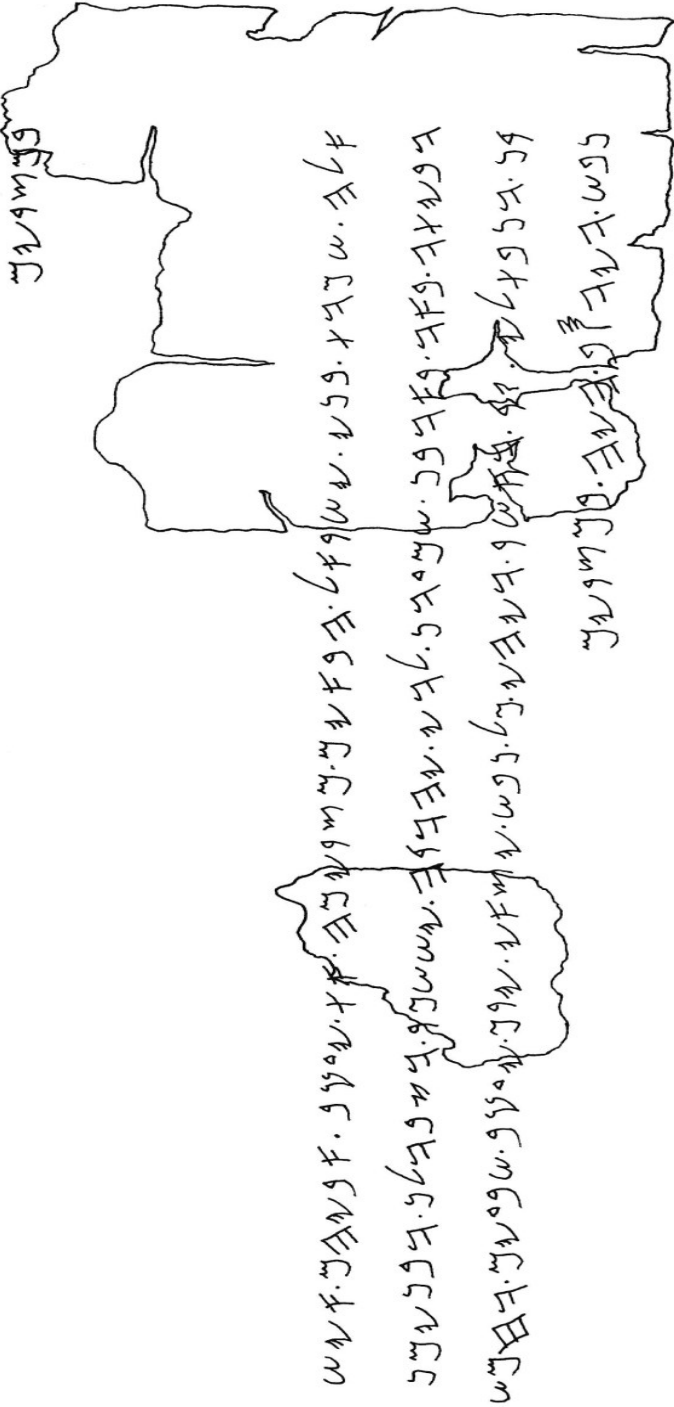
Mielőtt a lista belekerült volna a Genézis könyvébe, feltehetően nem a lemenők névsorát tartalmazta, hanem olyan származási lista lehetett, amely Jákób 12 fiát és 54 unokáját összegezte. Azonban az új kontextus miatt Ér és Ónán már nem tartozhatott a lemenők közé, ahogyan József és a két fia, Efraim és Manassé sem. Az 5 kiesett személyt a júdai redakció a saját szerkesztései szereplőivel, Dinával és Jákób négy dédunokájával, Hecronnal, Hámullal, Heberrel, illetve Malkiállal pótolta. Ugyanakkor a pátriárkák távolabbi rokonságából származó feleségeit is hozzászámolta az Egyiptomba bevándorló személyek összlétszámához, amely így 66-ról 75 főre emelkedett.

Egy későbbi deuteronomista redakció a Deut 10,22 beszámolójának megfelelően kerekítette 70-re az összlétszámot, amelybe már Jákób, József és a pátriárka fiai is beletartóztak. A LXX fordítói viszont mégis megőrizték a 75 főről szóló hagyományt, noha vélhetően nem értették ezt az igencsak sajátos számolást.

A Tóra héber szövegét illetően valószínűleg az Ex 1,5a őrizte meg a legtovább ezt a hagyományt, de a proto-masszoréta szövegben a Gen 46,27b, valamint a Deut 10,22 beszámolójához hasonlóan már itt is a 70-es számadat szerepelt (lásd a 7. függelék).

Függelék

1. függelék
 Az Ex 1,1–5 szövegének rekonstrukciója
 a 4Q11 töredékei alapján

2. függelék

Az Ex 1,1–5 ókori szövegtípusai

Szemi-masszoréta szöveg

A 4Q1 rekonstrukciója

אלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה את יעקב אביהם איש וביתו באו	1a	Ezek Izráel fiainak nevei, akik bementek Egyiptomba Jákóbbal, az atyjukkal.
	b	Mindenki a háza népével ment be.
ראובן שמעון לוי יהודה	2	Rúben, Simeon, Lévi, Júda,
יששכר זבולון ובנימם	3	Izsakhár és Zebulon és Benjámin,
דן ונפתלי גד ואשר	4	Dán és Naftali, Gád és Áser.
ויהיו כל נפש יצאי ירד יעקב שבעים וחמש נפש ויוסף היה במצרים	5a	És minden lélek, aki Jákób ágyékából származott: hetvenöt lélek.
	b	József viszont már Egyiptomban volt.

A 4Q11rekonstrukciója
kvadráthéber átírásban

אלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה את יעקב אביהם איש וביתו באו	1a	Ezek Izráel fiainak nevei, akik bementek Egyiptomba Jákóbbal, az atyjukkal.
	b	Mindenki a háza népével ment be.
ראובן שמעון לוי יהודה	2	Rúben, Simeon, Lévi, Júda,
ויששכר זבולון ובנימם	3	és Izsakhár és Zebulon és Benjámin,
דן ונפתלי גד ואשר	4	Dán és Naftali, Gád és Áser.
ויהיו כל נפש יצא ירד יעקב שבעים וחמש נפש ויוסף היה במצרים	5a	És minden lélek, aki Jákób ágyékából származott: hetvenöt lélek.
	b	József viszont már Egyiptomban volt.

LXX

A 4Q13 rekonstrukciója

אלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה את יעקוב אביהם איש וביתו באו	1a	Ezek Izráel fiainak nevei, akik bementek Egyiptomba Jákóbbal, az atyjukkal.
	b	Mindenki a háza népével ment be.
ראובן שמעון לוי יהודה	2	Rúben, Simeon, Lévi, Júda,

יששכר זבולון יוסף ובנימין	3	Izsakhár, Zebulon, <u>József</u> és Benjámin,
דן ונפתלי גד ואשר	4	Dán és Naftali, Gád és Áser.
ויהי כל נפש ליעקוב חמש ושבעים <u>נפש</u>	5a	És minden lélek Jákóbtól: öt és hetven <u>lélek</u> .

A LXX héber betűs átírása

אלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה את יעקב אביהם איש וביתו באו	1a	Ezek Izráel fiainak nevei, akik bementek Egyiptomba Jákóbbal, az atyjukkal.
	b	Mindenki a háza népével ment be.
ראובן שמעון לוי יהודה	2	Rúben, Simeon, Lévi, Júda,
יששכר זבולון ובנימין	3	Izsakhár, Zebulon és Benjámin,
דן ונפתלי גד ואשר	4	Dán és Naftali, Gád és Áser.
ויוסף היה במצרים ויהי כל נפש ליעקוב חמש ושבעים	5b	<u>József viszont már Egyiptomban volt.</u>
	a	És minden lélek Jákóbtól: öt és hetven.

SP

A SP kvadráthéberes átírásban

אלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה את יעקב איש וביתו באו	1a	Ezek Izráel fiainak nevei, akik bementek Egyiptomba Jákóbbal.
	b	Mindenki a háza népével ment be.
ראובן ושמעון ולוי ויהודה	2	Rúben és Simeon és Lévi és Júda,
ויששכר וזבולון ובנימין	3	és Izsakhár és Zebulon és Benjámin,
דן ונפתלי גד ואשר	4	Dán és Naftali, Gád és Áser.
ויהיו כל נפש יצאי ירדן יעקב שבעים נפש ויוסף היה במצרים	5a	És minden lélek, aki Jákób ágyékából származott: hetven lélek.
	b	József viszont már Egyiptomban volt.

Proto-masszoréta szöveg

A proto-masszoréta szöveg
fordításainak héber betűs átírása

אלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה את יעקב איש וביתו באו	1a	Ezek Izráel fiainak nevei, akik bementek Egyiptomba Jákóbbal.
	b	Mindenki a háza népével ment be.
ראובן שמעון לוי ויהודה	2	Rúben, Simeon, Lévi és Júda,
יששכר וזבולון ובנימין	3	Izsakhár és Zebulon és Benjámin,

דן ונפתלי גד ואשר	4	Dán és Naftali, Gád és Áser.
ויהיו כל נפש יצאי ירך יעקב שבעים נפש ויוסף היה במצרים	5a b	És minden lélek, aki Jákób ágyékából származott: hetven lélek. József viszont már Egyiptomban volt.

3. függelék A LXX harmonizációja

LXX		A fordítók harmonizációs szerkesztései
És ezek Izráel fiainak nevei, akik bementek Egyiptomba: Jákób és fiai: Jákób elsőszülöttje Rúben.	8a b c	
És Rúben fiai: Hanok és Pallu és Hecron és Karmi.	9	
És Simeon fiai: Jemuél és Jámin és Ohad és Jákin és Cohár és Saul, a kánaáni nő fia.	10a b	
És Lévi fiai: Gérson, Kehát és Merári.	11	
És Júda fiai: Ér és Ónán és Séla és Pérec és Zerah. De Ér és Ónán meghaltak Kánaán földjén, viszont lettek Pérecnek fiai: Hecron és Hámul.	12a b	
És Izsakhár fiai: Tóla és Puvvá és Jób és Simron.	13	
És Zebulon fiai: Szered és Élon és Jahleél.	14	
Ezek Lea fiai, akiket Jákóbnak szült Felső Mezopotámiában, és Dinát a lányát. Minden lélek, fiai és lányai: harminchárom.	15a b c	
És Gád fiai: Cifjon és Haggi, Súní és Ecbón, Éri és Aródi és Aréli.	16	
És Áser fiai: Jimná és Jisvá és Jisvi és Beriá és Szerah a lánytestvérük.	17a	

És Beriá fiai: Heber és Malkiál.	b	
Ezek Zilpa fiai, akit Lábán adott a lányának, Leának, és ezeket szülte Jákóbnak.	18a	
Tizenhat lélek.	b	
Rákhelnek, Jákób feleségének fiai: József és Benjámin.	19	
És született Józsefnek, akiket Ászenat, Poti-Ferának, Ón papjának a lánya szült: Manassé és Efraim.	20	b Manassének fiai születtek, akiket a szíriai ágyasa szült neki: Mákir. Mákir nemzette Gileádot. Efraimnak, Manassé testvérének fiai: Sutelah és Tahan. És Sutelah fiai: Éden.
És Benjámin fiai: Bela és Beker és Asbél, Gérá és Naamán, Éhi és Rós, Muppm és Huppm és Árd.	21	
Ezek Rákhel fiai, akik Jákóbnak születtek.	22a	
Minden lélek: tizennégy.	b	tizenkilenc
És Dán fiai: Husim.	23	
És Naftali fiai: Jahceél és Gúni és Jécer és Sillém.	24	
Ezek Bilha fiai, akit Lábán adott a lányának, Rákhelnek, és ezeket szülte Jákóbnak.	25a	
Minden lélek: hét.	b	
Minden lelke Jákóbnak, aki bement Egyiptomba, az ő ágyékából valók, ez alól kivételt képeztek Jákób fiainak feleségei, minden lélek: hatvanhat.	26a	
És József fiai, akik Egyiptomban születtek neki: két lélek.	27a	kilenc
Minden lelke Jákób háza népének, aki bement Egyiptomba: hetvenöt.	b	

4. függelék

A deuteronomista redakció

A deuteronomista redakció előtti lista		A deuteronomista redakció szerkesztései
És ezek Izráel fiainak nevei, akik bementek Egyiptomba:	8a	
Jákób és fiai:	b	
Jákób elsőszülöttje Rúben.	c	
És Rúben fiai: Hanok és Pallu és Hecron és Karmi.	9	
És Simeon fiai: Jemuél és Jámin és Ohad és Jákin és Cohár és Saul, a kánaáni nő fia.	10a b	
És Lévi fiai: Gérson, Kehát és Merári.	11	
És Júda fiai: Ér és Ónán és Séla és Pérec és Zerah. De Ér és Ónán meghaltak Kánaán földjén, viszont lettek Pérecnek fiai: Hecron és Hámul.	12a b	
És Izsakhár fiai: Tóla és Puvvá és Jób és Simron.	13	
És Zebulon fiai: Szered és Élon és Jahleél.	14	
Ezek Lea fiai, akiket Jákóbnak szült Felső- Mezopotámiában, és Dinát, a lányát.	15a b c	Minden lélek, fiai és lányai: harminchárom.
És Gád fiai: Cifjon és Haggi, Súní és Ecbón, Éri és Aródi és Aréli.	16	
És Áser fiai: Jimná és Jisvá és Jisvi és Beria és Szerah, a lánytestvérük. És Beria fiai: Heber és Malkiál.	17a b	

Ezek Zilpa fiai, akit Lábán adott a lányának, Leának, és ezeket szülte Jákóbnak.	18a	
	b	Tizenhat lélek.
	19	Rákhelnek, Jákób feleségének fiai: József és Benjámín.
	20	És született Józsefnek, akiket Ászenat, Poti-Ferának, Ón papjának a lánya szült: Manassé és Efraim.
És Benjámín fiai: Bela és Beker és Asbél, Géra és Naamán, Éhi és Rós, Muppim és Huppim és Árd.	21	
Ezek Rákhel fiai, akik Jákóbnak születtek.	22a	
	b	Minden lélek: tizennégy.
És Dán fiai: Husim.	23	
És Naftali fiai: Jahceél és Gúni és Jécser és Sillém.	24	
Ezek Bilha fiai, akit Lábán adott a lányának, Rákhelnek, és ezeket szülte Jákóbnak.	25a	
	b	Minden lélek: hét.
Minden lelke Jákóbnak, aki bement Egyiptomba, az ő ágyékából valók, ez alól kivételt képeztek Jákób fiainak feleségei, minden lélek: hatvanhat.	26a	
	b	
És József fiai, akik Egyiptomban születtek neki: két lélek. Minden lelke Jákób háza népének, aki bement Egyiptomba: hetvenöt.	27a	
	b	<i>omit</i>

5. függelék

A júdai kiegészítés

A felvett nemzetségtáblázat		A júdai szerkesztések
Jákób és fiai: Jákób elsőszülöttje Rúben.	8a b c	És ezek Izráel fiainak nevei, akik bementek Egyiptomba:
És Rúben fiai: Hanok és Pallu és Hecron és Karmi.	9	
És Simeon fiai: Jemuél és Jámin és Ohad és Jákin és Cohár és Saul,	10a b	
És Lévi fiai: Gérson, Kehát és Merári.	11	
És Júda fiai: Ér és Ónán és Séla és Pérec és Zerah.	12a b	De Ér és Ónán meghaltak Kánaán földjén, viszont lettek Pérecnek fiai: Hecron és Hámul.
És Izsakhár fiai: Tóla és Puvvá és Jób és Simron.	13	
És Zebulon fiai: Szered és Élon és Jahleél.	14	
Ezek Lea fiai, akiket Jákóbnak szült Felső Mezopotámiában,	15a b	és Dinát, a lányát.
És Gád fiai: Cifjon és Haggi, Súní és Ecbón, Éri és Aródi és Aréli.	16	
És Áser fiai: Jimná és Jisvá és Jisvi és Beriá és Szerah a lánytestvérük.	17a b	És Beriá fiai: Heber és Malkiál.

Ezek Zilpa fiai, akit Lábán adott a lányának, Leának, és ezeket szülte Jákóbnak.	18a	
És József fiai: Manassé és Efraim		<i>omit</i>
És Benjámin fiai: Bela és Beker és Asbél, Gér és Naamán, Éhi és Rós, Muppm és Huppm és Árd.	21	
Ezek Rákhel fiai, akik Jákóbnak születtek.	22a	
És Dán fiai: Husim.	23	
És Naftali fiai: Jahceél és Gúni és Jécer és Sillém.	24	
Ezek Bilha fiai, akit Lábán adott a lányának, Rákhelnek, és ezeket szülte Jákóbnak.	25a	
minden lélek: hatvanhat.	26a b	Minden lelke Jákóbnak, aki bement Egyiptomba, az ő ágyékából valók, ez alól kivételt képeztek Jákób fiainak feleségei,
	27a b	És József fiai, akik Egyiptomban születtek neki: két lélek. b Minden lelke Jákób háza népének, aki bement Egyiptomba: hetvenöt.

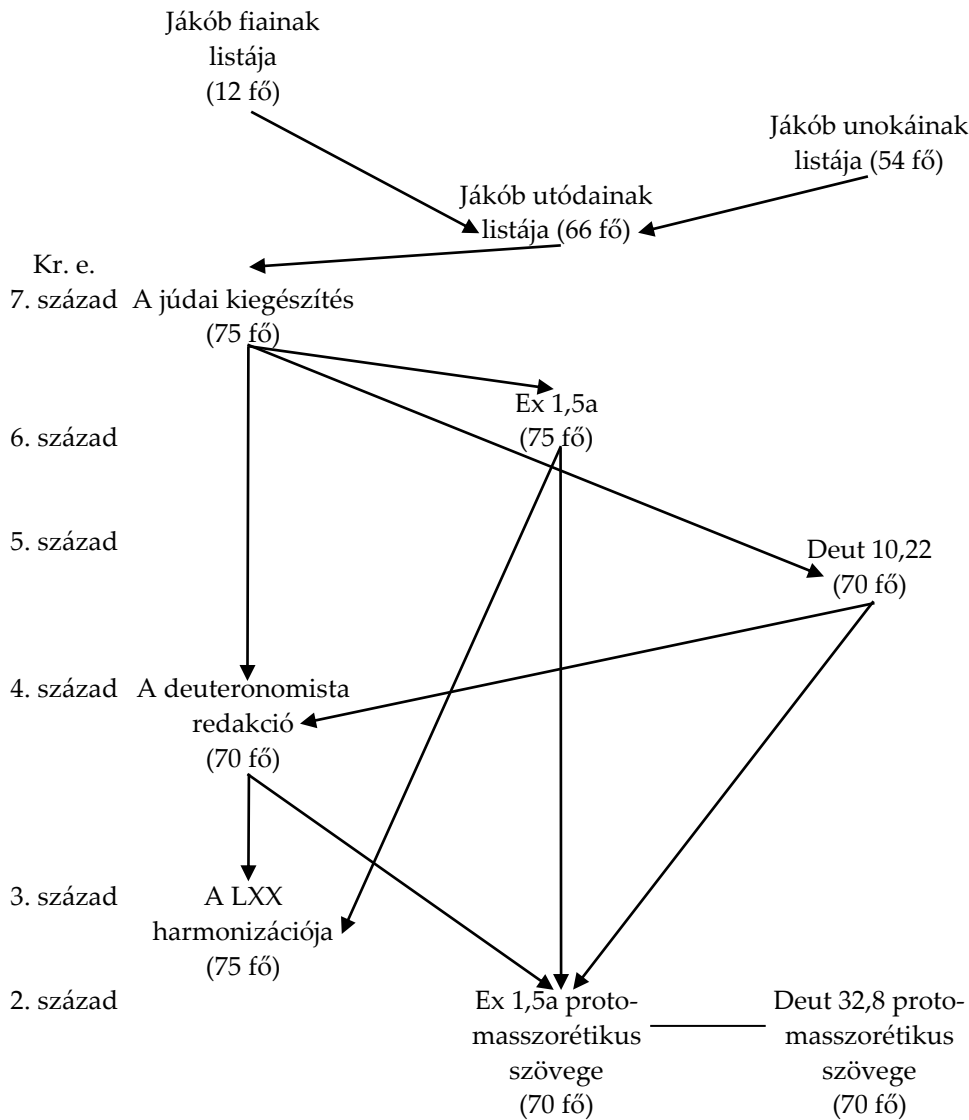
6. függelék

A nemzetségtáblázat forrásai

Jákób fiainak listája		A pátriárkák gyermekeinek listája
Jákób és fiai: Jákób elsőszülöttje Rúben.	8b c	
	9	És Rúben fiai: Hanok és Pallu és Hecron és Karmi.
	10a	És Simeon fiai: Jemuél és Jámin és Ohad és Jákin és Cohár és Saul.
	11	És Lévi fiai: Gérson, Kehát és Merári.
	12a	És Júda fiai: Ér és Ónán és Séla és Pérec és Zerah.
	13	És Izsakhár fiai: Tóla és Puvvá és Jób és Simron.
	14	És Zebulon fiai: Szered és Élon és Jahleél.
Ezek Lea fiai, akiket Jákóbnak szült Felső-Mezopotámiában.	15a	
	16	És Gád fiai: Cifjon és Haggi, Súní és Ecbón, Éri és Aródi és Aréli.
	17a	És Áser fiai: Jimná és Jisvá és Jisvi és Beria és Szerah a lánytestvérük.
Ezek Zilpa fiai, akit Lábán adott a lányának, Leának, és ezeket szülte Jákóbnak.	18a	
		És József fiai: Manassé és Efraim
	21	És Benjámin fiai: Bela és Beker és Asbél, Gérá és Naamán, Éhi és Rós, Muppm és Huppm és Árd.
Ezek Rákhel fiai, akik Jákóbnak születtek.	22a	
	23	És Dán fiai: Husim.
	24	És Naftali fiai: Jahceél és Gúni és Jécer és Sillém.
Ezek Bilha fiai, akit Lábán adott a lányának, Rákhelnek, és ezeket szülte Jákóbnak.	25a b	

minden lélek: hatvanhat

7. függelék Időrendi táblázat

Felhasznált irodalom

Ókori szövegemlékek

<i>Ambroziánus kódex</i>	Milan, Biblioteca Ambrosiana, S. P. 51
<i>Alexandriai kódex</i>	London, British Library Royal, Ms. 1 D.V
<i>Chester Beatty papirusz V</i>	Dublin, Chester Beatty Library, P. Bibl. 5
<i>Vatikáni kódex</i>	Rome, Vatican, Biblioteca del Vaticano, Gr. 1209

Masszoréta kódexek

<i>Damaszkuszi Pentateuchosz</i>	Jerusalem, National Library of Israel, Ms. Heb. 24 5702
<i>Leningrádi kódex</i>	St. Petersburg, National Library of Russia, Firkovich B 19 A
<i>Londoni kódex</i>	London, British Library, Or 4445
<i>Sassoon kódex 1053</i>	Jerusalem, National Library of Israel, f. 8881
<i>Washingtoni Pentateuchus</i>	Washington, Museum of the Bible, Ms. 000882

Qumráni kéziratok (*Jerusalem, Palestine Archeological Museum*)

4QGen-Exoda (4Q1)	169, 397, 391
4QpaleoGen-Exodl (4Q11)	402, 422, 398, 395
4QExodb (4Q13)	659
4QDeutj (4Q37)	170, 171, 172
4QRpb (4Q364)	483, 484, 477, 482, 459, 458
4QPhyl A (4Q128)	211
4QMez B (4Q150)	210
1QPhyl (1Q13)	Department of Antiquities of Jordan
4QPhyl P (4Q143)	809
8QPhyl II (8Q3)	914
4QPhyl K (4Q138)	809
8QPhyl IV (8Q3)	914
8QMez (8Q4)	916

Aly, Zaki – Koenen, Ludwig: *Three Rolls of the Early Septuagint: Genesis and Deuteronomy*. Papyrologische Texte und Abhandlungen, Bd. 27. Rudolf Habelt GmbH, Bonn 1980.

Attridge, Harold W. et al.: *Qumran Cave 4. VIII: Parabiblical Texts. Part 1. Discoveries in the Judaean Desert XIII*. Clarendon Press, Oxford 1994.

Bacher, Wilhelm: Zu I Chron. 7, 12. In: *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft* 18 (1898), 236–238.

Baillet, Maurice – De Vaux, Roland G. – Milik, Józef T. (eds.): *Les "Petites Grottes" de Qumrân*. Discoveries in the Judaean Desert of Jordan III. Clarendon Press, Oxford 1962.

- Barthélemy, Dominique – Milik, Józef T. (eds.): *Qumran Cave I. Discoveries in the Judaean Desert I*. Clarendon Press, Oxford 1955.
- Barthélemy, Dominique: *Critique Textuelle de l'Ancien Testament*. Orbis Biblicus et Orientalis 50/3 Éditions Universitaires – Vandenhoeck & Ruprecht, Fribourg Suisse–Göttingen 1992.
- Benzinger, Immanuel: *Die Bücher der Chronik*. Kurzer Hand-Commentar zum Alten Testament. J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen–Leipzig 1901.
- Bertheau, Ernst: *Die Bücher der Chronik*. Kurzgefasstes Exegetisches Handbuch zum Alten Testament. S. Hirzel, Leipzig 1854.
- Blum, Erhard: *Die Komposition der Vätergeschichte*. Wissenschaftliche Monographien zum Alten und Neuen Testament 57. Neukirchener Verlag, Neukirchen-Vluyn 1984.
- Braun, Roddy: *1 Chronicles*. Word Biblical Commentary 14. Word Books, Dallas, TX 1986.
- Carr, David M.: *Reading the Fractures of Genesis: Historical and Literary Approaches*. Westminster John Knox Press, Louisville, KY 1996.
- Cohn, Yeduah B.: *Tangled up in Text: Tefillin and the Ancient World*. Brown Judaic Studies 351. Brown University, Providence, RI 1980.
- Curtis, Edward L. – Madsen, Albert A.: *A Critical and Exegetical Commentary on the Books of Chronicles*. The International Critical Commentary. T&T Clark, Edinburgh 1910.
- Davies, Graham I. *A Critical and Exegetical Commentary on Exodus 1–18: Volume 1: Chapter 1–10*. The International Critical Commentary. T&T Clark, London 2020.
- Delitzsch, Franz: *Commentar über die Genesis*. Dörffling und Franke, Leipzig 1860.
- De Vaux, Roland G. – Milik, Józef T. (eds.): *Qumrân Grotte 4. II: I. Archéologie – II. Tefillin, Mezuzot et Targums (4Q128–4Q157)*. Discoveries in the Judaean Desert VI. Clarendon Press, Oxford 1977.
- Dillmann, August: *Die Genesis*, 3. Kurzgefasstes exegetisches Handbuch zum Alten Testament. Verlag von S. Hirzel, Leipzig 1886.
- Driver, Samuel R.: *The Book of Genesis with Introduction and Notes*. Edwin S. Gorham – Methuen & Co., New York–London 1904.
- Ebach, Jürgen: *Genesis 37–50*. Herders Theologischer Kommentar zum Alten Testament. Herder, Freiburg im Breisgau 2007.
- Feig András – Németh Yaakov (ford.): *A Rási kommentár a Tórához. Mózes első könyve*. Klasszikus Zsidó Művek Magyarul 9. Zsidó Tudományok Szabadegyeteme, Budapest 2009.
- Field, Fridericus: *Origenis Hexaplorum quae supersunt; sive veterum interpretum graecorum in totum Vetus Testamentum fragmenta. Tomus I. Prologumena. Genesis – Esther*. E typographeo Clarendoniano, Oxonii (Oxford) 1875.

- Ginzberg, Louis: *Legends of the Jews*. Trans. by Henrietta Szold and Paul Radin. Vol. 1. 2nd ed. The Jewish Publication Society, Philadelphia, PA 2003.
- Gunkel, Hermann: *Genesis*. Handkommentar zum Alten Testament I/1. Vandenhoeck & Ruprecht Göttingen 1901.
- Hales, William: *A New Analysis of Chronology and Geography, History and Prophecy*. Vol. II. C. J. G. & F. Rivington, London 1830.
- Hamilton, Victor P.: *The Book of Genesis: Chapters 18–50*. The New International Commentary on the Old Testament. Wm. B. Eerdmans Publishing Co., Grand Rapids, MI 1995.
- Holzinger, Heinrich: *Genesis*. Kurzer Hand-Commentar zum Alten Testament. J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Freiburg im Breisgau–Leipzig–Tübingen 1989.
- Jacob, Benno: *Die Erste Buch der Tora: Genesis*. Schocken Verlag, Berlin 1934.
- Jacobson, Howard: *A Commentary on Pseudo-Philo's Liber Antiquitatum Biblicarum*. Vol. 1. E.J. Brill, Leiden–New York–Köln 1996.
- Japhet, Sara: *Herders Theologischer Kommentar zum Alten Testament. 16: 1 Chronik*. Übers. Dafna Mach. Herder, Freiburg im Breisgau–Basel–Wien 2002.
- Klein, Ralph W.: *1 Chronicles: A Commentary on 1 Chronicles*. Hermeneia: A Critical and Historical Commentary on the Bible. Fortress Press, Minneapolis 2006.
- Klostermann, August: *Chronik, die Bücher der*. In: Hauck, Albert (ed.): *Realencyklopädie für protestantische Theologie und Kirche 4: Christiani – Dorothea*. J. C. Hinrich, Leipzig 1898, 84–98.
- Knobel, August W.: *Die Genesis*. Kurzgefasstes exegetisches Handbuch zum Alten Testament. Weidmannsche Buchhandlung, Leipzig 1852.
- Knoppers, Garry N.: *1 Chronicles 1–9: A New Translation with Introduction and Commentary*. Anchor Bible 12. Yale University Press, New Haven–London 2008.
- König, Eduard: *Die Genesis*. C. Bertelsmann, Gütersloh 1925.
- Kustár Zoltán: *A Pentateuchos forrásművei: Elkülönített szövegállományuk, valamint azonosságuk a Pentateuchos kanonikus formájában M. Noth munkássága alapján*. Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Debrecen 2005.
- Lange, Armin: “They Confirmed the Reading” (y. Ta’an. 4.68a): The Textual Standardization of Jewish Scriptures in the Second Temple Period. In: Lange, Armin – Weigold, Matthias – Zsengellér József (eds.): *From Qumran to Aleppo: A Discussion with Emanuel Tov about the Textual History of Jewish Scriptures in Honor of His 65th Birthday*. Forschungen zur Religion und Literatur des Alten und Neuen Testaments 230. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 2009, 29–80.
- Lange, Armin: *Handbuch der Textfunde vom Toten Meer*. Mohr Siebeck, Tübingen 2009.
- Lange, Armin – Tov, Emanuel (eds.): *Textual History of the Bible: The Hebrew Bible*. Vol 1B. Brill, Leiden–Boston 2016.
- Mathews, Kenneth A.: *Genesis 11:27–50:26*. The New American Commentary 1B. Broadman & Holman Publishers, Nashville, TN 2005.

- Myers, Jacob M.: *I Chronicles: Introduction, Translation, and Notes*. Anchor Bible 12. Doubleday & Company, Garden City, NY 1965.
- Noth, Martin: *A History of Pentateuchal Traditions*. Trans. by Bernhard W. Anderson. Prentice-Hall, Englewood Cliffs, NJ 1972.
- Propp, William H. C.: *Exodus 1–18: A New Translation with Introduction and Commentary*. The Anchor Yale Bible. Yale University Press, New Haven–London 2008.
- Rad, Gerhard von: *Das erste Buch Moses. Genesis*. Das Alte Testament Deutsch II/4. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1972.
- Roberts, Colin H. – Turner, Eric G. (eds.): *Catalogue of the Greek and Latin Papyri in the John Rylands Library Manchester. Volume IV: Documents of the Ptolemaic, Roman, and Byzantine Periods*. Manchester University Press, Manchester 1952.
- Rofé, Alexander: Moses' Mother and Her Slave-Girl According to 4QExod^b. In: *Dead Sea Discoveries* 9 (2002/1), 38–43.
- Rudolph, Wilhelm: *Chronikbücher*. Handbuch zum Alten Testament 21. J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1955.
- Sarna, Nahum M.: *Genesis*. The JPS Torah Commentary. The Jewish Publication Society, Philadelphia 1989.
- Skehan, Patrick W. – Ulrich, Eugene Ch. – Sanderson, Judith E. (eds.): *Qumran Cave 4. IV: Palaeo-Hebrew and Greek Biblical Manuscripts*. Discoveries in the Judaean Desert IX. Clarendon Press, Oxford 1992.
- Skinner, John: *A Critical and Exegetical Commentary on Genesis*. The International Critical Commentary. Charles Scribner's Sons, New York, NY 1910.
- Strickman, Norman – Silver, Arthur M. (trans.): *Ibn Ezra's Commentary on the Pentateuch: Genesis (Bereshit)*. Menorah Publishing Company, New York, NY 1988.
- Speiser, Ephraim A.: *Genesis*. The Anchor Bible 1. Doubleday & Company, Garden City, NY 1964.
- Tov, Emanuel: *Hebrew Bible, Greek Bible, and Qumran*. Texts and Studies in Ancient Judaism 121. Mohr Siebeck, Tübingen 2008.
- Tov, Emanuel: "Proto-Masoretic," "Pre-Masoretic," "Semi-Masoretic," and "Masoretic": A Study in Terminology and Textual Theory. In: James W. Barker, et al. (ed.): *Found in Translation: Essays on Jewish Biblical Translation in Honor of Leonard J. Greenspoon*. Purdue University Press, West Lafayette, IN 2018, 31–52.
- Ulrich, Eugene Ch. et al.: *Qumran Cave 4. IV: Paleo-Hebrew and Greek Biblical Manuscripts*. Discoveries in the Judaean Desert IX. Clarendon Press, Oxford 1994.
- Ulrich, Eugene Ch. et al.: *Qumran Cave 4. VII: Genesis to Numbers*. Discoveries in the Judaean Desert XII. Clarendon Press, Oxford 1994.

- Ulrich, Eugene Ch. – Cross, Frank Moore et al.: *Qumran Cave 4. IX: Deuteronomy, Joshua, Judges, Kings*. Discoveries in the Judaean Desert XIV. Clarendon Press, Oxford 1995.
- Ulrich, Eugene Ch. (szerk.): *The Biblical Qumran Scrolls: Transcriptions and Textual Variants*. Vol. 134 of Supplements to Vetus Testamentum. Brill, Leiden–Boston 2010.
- Ussher, James: *Prælectiones Theologicae*. In: Elrington, Charles Richard (ed.): *The Whole Works of the Most Rev. James Ussher*. Vol. XIV. Hodges, Smith, and Co., Dublin 1847, 199–523.
- Wellhausen, Julius: *Skizzen und Vorarbeiten II. Die Composition des Hexateuchs*. Georg Reimer, Berlin 1885.
- Wenham, Gordon J.: *Genesis 16–50*. Word Biblical Commentary 2. Word Books, Dallas, TX 1994.
- Westermann, Claus: *Genesis 37–50: A Commentary*. Trans. by John J. Scullion. Augsburg Publishing House, Minneapolis 1986.
- Wevers, John W.: *Notes on the Greek Text of Genesis*. Septuagint and Cognate Studies 35. Scholars Press, Atlanta, GA 1993.
- Wevers, John W.: *Notes on the Greek Text of Numbers*. Septuagint and Cognate Studies 46. Scholars Press, Atlanta, GA 1998.
- Wevers, John W.: *Text History of the Greek Deuteronomy*. Mitteilungen des Septuaginta-Unternehmens 13. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1978.
- Wette, Wilhelm M. L. de: *Dissertatio critico-exegetica qua Deuteronomium a prioribus Pentateuchi libris diversum, alius cuiusdam recentioris auctoris opus esse monstratur*. Jena, 1805.
- Williamson, Hugh G. M.: A Note on 1 Chronicles VII 12. In: *Vetus Testamentum* 23.3 (1973), 375–379.

* * *

The Textual and Redactional History of Genesis 46:8–27

Genesis 46:8–27 lists the names of those who went down along with Jacob to Egypt during the famine in Canaan. However, this passage has some features that inspire to further study. These include seemingly pointless repetitions, tensions within the text and contradictions with other verses in the book of Genesis, which lead us to conclude that the text of the pericope in question has undergone significant changes over time. In this study, we will attempt to deduce possible textual layers and reconstruct the sources used, starting from the canonical text and working backwards in time.

Keywords: Genesis 46:8–27, Judaic redaction history of the text, redaction history, Deuteronomistic redaction.